

Міністерство освіти і науки України
Приватний вищий навчальний заклад
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
Факультет географії, історії та туризму
Кафедра історії, теорії держави і права та філософії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»

ПОЛІТИКА «УКРАЇНІЗАЦІЇ» ТА «РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ»

Виконала:

студентка факультету географії, історії та туризму
спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)
Осипчук Галина Юріївна

Науковий керівник

кандидат історичних наук, доцент
Лопаська Наталія Миколаївна

Рецензент:

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри методики
викладання і змісту освіти
Рівненського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти
Данильчук Віталіна Романівна

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретичний огляд та методологія дослідження.....	12
1.1. Зміст поняття політик «українізація» та «Розстріляне Відродження».....	12
1.2. Вивчення історичного контексту та походження політик «українізація» та «Розстріляне Відродження».....	18
1.3. Теоретико-методологічна основа дослідження.....	25
Розділ 2. Політика «українізації».....	37
2.1. Історичний контекст та початок політики «українізації».....	37
2.2. Цілі, стратегії та інструменти політики «українізації».....	50
2.3. Вплив політики «українізації» на українське суспільство, культуру та мову.....	51
Розділ 3. «Розстріляне Відродження».....	58
3.1. Сутність, цілі та методи політики «Розстріляне Відродження».....	58
3.2. Наслідки та вплив політики «Розстріляне Відродження» на українське суспільство.....	64
Розділ 4. Порівняльний аналіз політик «українізації» та «Розстріляне Відродження».....	76
4.1. Визначення спільних та відмінних аспектів політик «українізації» та «Розстріляне Відродження».....	76
4.2. Аналіз впливу політик «українізації» та «Розстріляне Відродження» на процеси українізації та розвитку української культури.....	79
Висновки.....	82
Список використаних джерел та літератури.....	85

ОСИПЧУК Г. Ю.

Політика «українізації» та «Розстріляне Відродження»

У кваліфікаційній роботі досліджено причини запровадження та наслідки діяльності політик «українізації» та «Розстріляне Відродження» в 20-30-ті роки ХХ ст. Розкрито основний зміст, напрямки діяльності, спільний взаємозв'язок. Значну увагу приділено соціально-політичним та національно-культурним передумовам становлення «українізації» та «Розстріляного Відродження». Визначено форми, методи, напрямки, наслідки їх діяльності. З'ясовано окремі причини запровадження «українізації» та хід її ліквідації. Проаналізовано наслідки «Розстріляного Відродження». Прослідковано роль «українізації» у відновленні культурного надбання, зміцнення державності.

Ключові слова: «українізація», «Розстріляне Відродження», зміцнення державності, діяльність, національне відродження, репресії.

OSYPCZUK G. Y.

The policy of «Ukrainization» and «Executed Renaissance»

In the qualification work, the reasons for the introduction and consequences of the policies of "Ukrainization" and "The Exterminating Renaissance" in the 1920s and 1930s of the 20th century were investigated. It elucidates their core essence, directions of activity, and their interconnection. Significant attention is devoted to the socio-political and national-cultural preconditions for the emergence of Ukrainization and the Executed Renaissance. The forms, methods, directions, and implications of their activities are identified. Specific reasons for the initiation of Ukrainization and the course of its termination are delineated. The appalling aftermath of the Executed Renaissance is analyzed. The role of Ukrainization in the restoration of cultural heritage and the strengthening of statehood is traced.

Keywords: «Ukrainization», «Executed Renaissance», statehood reinforcement, activities, national revival, repression.

ВСТУП

Актуальність теми. «Українізація» та «Розстріляне Відродження» – політики, які залишили значний слід в історії України. У сучасному світі питання збереження та розвитку національної ідентичності, мовної культури та історії стає надзвичайно актуальним, особливо в умовах глобалізації та технологічного прогресу. Однією з ключових складових процесу консолідації націй є активна політика українізації, спрямована на зміцнення ролі української мови та культурних цінностей. При цьому, вивчення історичного досвіду є важливим елементом у формуванні національного самосвідомлення. Однією з періодичностей в історії України, яка сьогодні здобуває особливу увагу в контексті українізаційної політики, є період «Розстріляного Відродження» – час, коли намагання національного відродження та культурного розвитку призвели до трагічних подій, що мали значущий вплив на подальший розвиток українського суспільства.

Ця тема не лише розкриває події минулого, а й стає своєрідним дзеркалом для сучасного суспільства, допомагаючи розуміти важливість збереження та розвитку культурної спадщини, а також взаємозв'язок між історичним минулим і сучасністю. Вивчення періоду «Розстріляного Відродження» та аналіз його наслідків сприяє не лише усвідомленню подій того часу, а й розкриває можливості для подальшого реалізації принципів українізації як складової сучасного національного розвитку.

Отже, дослідження політик «Українізації» та «Розстріляного Відродження» є важливим дослідницьким завданням для розуміння динаміки взаємодії історії та сучасності, а також для визначення шляхів подолання викликів, що постають перед українським суспільством у контексті збереження своєї ідентичності та культурної спадщини.

Виникнення та реалізація політик «українізації» та «Розстріляного Відродження» були обумовлені рядом історичних обставин:

- найяскравішою обставиною було народне протистояння та боротьба за незалежність. Сюди ж можна віднести національне протистояння та

боротьба українського народу за свою незалежність. Після Першої світової війни та розпаду імперій, українська нація прагнула встановити власну державність та зміцнити своє національне самовизначення;

- політичні зміни в Україні. Виникнення політик «українізації» та «Розстріляного Відродження» було також пов'язане з політичними змінами в Україні. Після революції 1917-1921 років та визнання Української Народної Республіки як незалежної держави, була створена можливість для реалізації політик, спрямованих на підтримку української культури та мови;
- розширення автономії та культурних прав українського народу. Впровадження політики «українізації» та «Розстріляного Відродження» також сприяло розширенню автономії та культурних прав українського народу. Завдяки цим політикам, українці отримали можливість використовувати українську мову у державних установах, освітніх закладах та культурних інституціях;
- впровадження прогресивних освітніх та культурних реформ. Політика «українізації» та «Розстріляного Відродження» сприяли впровадженню прогресивних освітніх та культурних реформ, що сприяли розвитку української освіти та науки. Було створено україномовні навчальні заклади, видано багато українською мовою книг та наукових праць, що зміцнило інтелектуальний потенціал українського народу;
- вплив національних інтелектуалів та культурних діячів. Політика «українізації» та «Розстріляного Відродження» були реалізовані завдяки активній діяльності українських інтелектуалів, письменників, митців та культурних діячів. Вони мали великий вплив на формування та реалізацію цих політик, виступаючи за збереження та розвиток української мови, культури та національної ідентичності;
- покликання до національної єдності. Політики «українізації» та «Розстріляного Відродження» також мали покликання до національної єдності. Вони сприяли об'єднанню українського народу навколо спільної

мови, культури та історії, що сприяло зміцненню національного самосвідомості та почуття належності до української держави.

Політика «українізації» та «Розстріляного Відродження» мали значний вплив на різні сфери суспільного життя в Україні:

- Політика «українізації» та «Розстріляного Відродження» сприяли розквіту української культури. Завдяки цим політикам, українська мова, література, музика, танці, театр та інші аспекти культури отримали новий поштовх розвитку і поширення. Це сприяло збагаченню культурного доробку України та підтримці національної ідентичності.
- Політика «українізації» сприяла поширенню української мови як офіційної мови в різних сферах суспільства. Заходи, спрямовані на підтримку та розвиток української мови, включали створення україномовних шкіл, університетів, видання українськомовних книг та газет. Це дозволило зміцнити статус української мови як ключової складової національної ідентичності.
- Політики «українізації» та «Розстріляного Відродження» привели до розширення україномовної освіти. Українські школи, заклади вищої освіти та наукові установи з'явилися та отримали можливість розвиватися. Це сприяло підвищенню рівня освіти серед українського народу та зміцненню національної свідомості.
- Політики «українізації» та «Розстріляного Відродження» стимулювали розвиток української літератури та мистецтва. Вони надали українським письменникам, художникам, композиторам та іншим творчим особистостям можливість виражати свою творчість українською мовою.

Сучасне суспільство має різні погляди на «українізацію» та «Розстріляне Відродження». Деякі люди підтримують ці політики як необхідні для зміцнення української національної ідентичності та розвитку української культури. Їх вважають засобом відновлення та захисту української мови, історії та культурних традицій.

З іншого боку, є групи людей, які висувають критичні погляди на ці політики. Деякі вважають, що такі політики можуть принести негативні наслідки, такі як виключення інших мов та культур, обмеження свободи слова та вираження, або недостатня увага до інших соціальних та економічних проблем.

Сучасний дискурс щодо політик «українізації» та «Розстріляного Відродження» включає широкий спектр думок та поглядів. Це визначає як позитивні аспекти, так і можливі недоліки цих політик. Значну увагу приділяють аналізу ефективності реалізації цих політик, їх впливу на суспільні процеси, розвиток культури та мовних практик.

Сучасні дослідження та наукові публікації також відображають різні підходи до політик «українізації» та «Розстріляного Відродження». Деякі з науковців досліджують історичний контекст і приклади реалізації цих політик, інші – їх сучасну реалізацію та вплив на суспільні процеси. Ці дослідження сприяють розширенню розуміння політик «українізації» та «Розстріляного Відродження» та формуванню обґрунтованих поглядів на них.

У цілому, дискусії, контрверсії та дослідження навколо політик «українізації» та «Розстріляного Відродження» свідчать про їх важливість у сучасному українському суспільстві та необхідність глибокого аналізу їх впливу, тим більше в такий важкий час.

Об'єктом дослідження є взаємозв'язок політики «українізації», спрямованої на зміцнення української ідентичності та культурної самостійності, з історичним періодом «Розстріляне Відродження», де намагання до національного відродження супроводжувалися трагічними подіями, визначальними для формування сучасного українського суспільства.

Предмет дослідження – форми і методи діяльності у контексті тогочасних суспільно-політичних процесів періоду політик «українізації» та «Розстріляного Відродження», роль у збереженні національної належності українців, розвитку їх культури та вплив на сучасність.

Метою кваліфікаційної роботи є комплексне дослідження політик «українізації» та «Розстріляного Відродження» та їх впливу на українське суспільство та культуру.

Наукова робота сприятиме розумінню історичних та сучасних процесів в Україні наступним чином:

- дослідження політик «українізації» та «Розстріляного Відродження» дозволить краще зрозуміти контекст та обставини, що призвели до їх виникнення і реалізації. Це надасть можливість критично оцінити роль цих політик у процесі національного відродження та розвитку української державності;
- дослідження визначить, як політики «українізації» та «Розстріляного Відродження» вплинули на суспільні процеси в Україні. Це стосується таких аспектів, як розвиток культури, мовна політика, освіта, політичні трансформації та ідентичність українського народу. Результати дослідження допоможуть зрозуміти, які зміни сталися в цих сферах під впливом цих політик;
- дослідження сприятиме кращому розумінню того, як політики «українізації» та «Розстріляного Відродження» вплинули на формування сучасної української ідентичності. Це стосується як ідентичності на рівні держави, так і індивідуальної ідентичності громадян. Дослідження дозволить виявити, які аспекти цих політик сприяли формуванню національної свідомості та зміцненню української ідентичності.

Відповідно до об'єкта, предмета і мети дослідження визначені такі **дослідницькі завдання:**

- охарактеризувати джерельну базу та історіографію проблеми, пов'язаних з політикою «українізації» та «Розстріляного Відродження»;
- визначити ключові події, фактори та особистості, що вплинули на виникнення та реалізацію цих політик «українізації» та «Розстріляне Відродження»;
- дослідити вплив політик «українізації» та «Розстріляне Відродження» на культурні процеси в Україні у досліджуваній період. Вивчити зміни у

мовній політиці, літературі, мистецтві, кіно, музиці та інших сферах культури. Проаналізувати роль цих політик у зміцненні української культурної ідентичності;

- проаналізувати вплив політики «українізації» на мовну політику в Україні. Дослідити зміни у статусі та використанні української мови, мовної політики в освітній системі, мас-медіа та інших сферах;
- з'ясувати вплив цих політик «українізації» та «Розстріляне Відродження» на мовну ситуацію та мовні практики в сучасному українському суспільстві;
- дослідити вплив політик «українізації» та «Розстріляне Відродження» на освітню систему в Україні. Вивчити зміни у навчальних програмах, методиках викладання, підручниках та інших аспектах освіти. Проаналізувати роль цих політик у формуванні національної свідомості та ідентичності через освіту.

Хронологічні рамки дослідження. За часом дослідження визначене етапом реалізації політики «українізація» та «Розстріляне Відродження» в Україні. Нижня хронологічна межа дослідження – 1917 р. обумовлена початком Української революції (визвольні змагання). Верхня хронологічна межа – 1938 р. визначена періодом великого терору (1937-1938 рр. – масштабна кампанія масових репресій громадян, що була розгорнута в СРСР і УРСР, зокрема, з ініціативи керівництва СРСР і особисто Й. Сталіна).

Методи дослідження. У кваліфікаційній роботі використовувався системний підхід до вивчення процесу становлення, організації політик «українізації» та «Розстріляного Відродження». Його використання передбачало залучення загальнонаукових методів аналізу й синтезу та опори на *принцип історизму*. Даний принцип для своєї реалізації вимагав залучення історичних методів дослідження. У кваліфікаційній роботі було використано *хронологічний метод*, за допомогою якого події відтворювались у певній хронологічній послідовності. Використовуючи *історичний метод*, аналізувались документи, матеріали, літературні джерела та інші документи,

що стосуються політик «українізації» та «Розстріляного Відродження». Це дозволило реконструювати та проаналізувати історичний контекст, обставини та наслідки цих політик. *Метод синхронізації* дав можливість охарактеризувати політичні події у загальноукраїнському масштабі та дослідити її вплив на життя українців в період «українізації» та «Розстріляного Відродження». *Культурологічний підхід* дозволив вивчити вплив політики «українізації» та «Розстріляного Відродження» на культурні процеси в Україні. Це включає аналіз літератури, мистецтва, кіно, музики та інших проявів культури, а також вивчення рольової ідентичності в українському суспільстві. *Критичний аналіз* дозволив оцінити переваги та недоліки політик «українізації» та «Розстріляного Відродження». Це включає критичний погляд на історичні факти, документи та інтерпретації, а також врахування різних поглядів дослідників.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи визначається тим що, здійснена спроба комплексної наукової реконструкції цілісної картини політик «українізації» та «Розстріляного Відродження» протягом періоду від 1917 до 1938 років. Достовірність та важливість отриманих висновків підтримуються широким спектром фактичного матеріалу, критичним підходом до вибору та аналізу джерел. Успішний вибір відповідних методів та прийомів наукового дослідження свідчить про системність підходу та здатність розв'язувати теоретичні проблеми і вирішувати пізнавальні завдання. Це дослідження вирізняється не лише об'ємом, але й комплексністю підходу до вивчення політик «українізації» та «Розстріляного Відродження» у досліджуваній період. У роботі:

- проаналізовано джерела, які розкривають процес утворення та характер діяльності політик «українізації» та «Розстріляного відродження»;

- проведено комплексний аналіз програми, статуту, принципів, структури та організаційної структури українізації та розстріляного відродження.;

удосконалено:

- знання про процес ліквідації політики «українізації» та «Розстріляного відродження»;

- знання про окремі аспекти політк «українізації» та «Розстріляного Відродження»;

- питання впливу діяльності політк «українізації» та «Розстріляного Відродження» на сучасність України.

Практичне значення наукової роботи полягає в сприянні розвитку нових підходів до аналізу активності політк «українізації» та «Розстріляного Відродження». Матеріали, фактичний матеріал та теоретико-методологічні висновки, викладені у цьому дослідженні, можуть бути використані для підготовки комплексних праць з новітньої історії України та історії української культури, при підготовці навчальних матеріалів, конспектів уроків у закладах загальної середньої освіти з історії України.

Апробація результатів дослідження. Змістовні положення наукової роботи були опубліковані у тезах на тему «Вплив політики українізації (1920–1930-ті рр.) на суспільний та культурний розвиток Києва» (Осипчук Г. Вплив політики українізації (1920–1930-ті рр.) на суспільний та культурний розвиток Києва. *Проблеми історичної регіоналістики та мікроісторії: Збірник тез Всеукраїнської наукової конференції з нагоди 175-ї річниці від дня народження Павла Рябкова та 65-ї річниці від дня народження Сергія Шевченка, м. Кропивницький, 18–19 жовтня 2023 року.* Кропивницький: РВВ ЦДУ ім. В. Винниченка, 2023. С. 258-261) та, відповідно, викладені у доповіді на Всеукраїнській науковій конференції «Проблеми історичної регіоналістики та мікроісторії» (м. Кропивницький, 2023 р.).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, десяти підрозділів основної частини, висновків, списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Зміст поняття політик «українізація» та «Розстріляне Відродження»

«Українізація» і «Розстріляне Відродження» – це два поняття, які мають важливе значення в історії України і пов'язані з періодом міжвоєнного часу, коли країна намагалася зміцнити свою національну самобутність та культурну ідентичність.

«Українізація» – це політика, спрямована на підтримку та розвиток української мови, культури, освіти та інших аспектів національної ідентичності [6, с.264]. Після отримання Україною незалежності у 1918 році та під час кількох років після цього періоду відбулося активне сприяння розвитку української мови та культури. Зокрема, проводилися заходи щодо перекладу шкільних підручників, документів уряду та інших матеріалів українською мовою, а також сприяння українському культурному життю.

Здобуття Україною незалежності стало закономірним наслідком боротьби українського народу за свободу і суверенітет, за відродження і розвиток української культури. Одним з етапів цієї боротьби стало національне відродження 20-30-х років ХХ століття. Так званна «політика коренізації» була лише короткочасним зигзагом у державній політиці більшовиків. Однак на місцях, у республіках, вона мала довгострокове значення, значно розширюючи сферу використання національної мови та стимулюючи процес дерусифікації. Інша, річ що влада одразу ж стала більш пильною і протягом багатьох років робила все можливе для уніфікації та стандартизації культурного життя багатьох країн [7, с. 47].

В Україні, де завдання дерусифікації стояло особливо гостро, зміни, що відбувалися на засадах «коренізації», визначили характер і напрям культурних процесів 20-30-х років ХХ ст. Трагічна доля України пов'язана з внутрішньою боротьбою за суверенітет, що тривала від найглибших глибин її історії, і

українське суспільство зазнало на собі не лише економічних і політичних, а й культурних, зокрема мовних наслідків. Період полонізації в середині XVII століття змінився на більш ніж тристолітню цілеспрямовану русифікаторську політику, підпорядковану завданням культурної асиміляції та повної денационалізації української нації. Поняття «українізація» існувало також в деяких частинах України під австрійським пануванням. В Австро-Угорщині, яка була не так сильно нумізматизована, а й мілітаризована, решта польських етнічних громад, що залишилися на Галичині, залишалися домінуючим, як в економічному, так і в культурному плані [36, с.12]

Політика царського уряду була спрямована на асиміляцію українців і розмивання іншої етнічної ідентичності. Усі політичні та ідеологічні засоби були підпорядковані пропаганді тези про те, що українці є лише «відгалуженням» від росіян, а їхня мова – лише «діалектом» російської мови. Намагаючись інтегрувати українців у «море Росії», царський режим не зупинився перед повною державною забороною на мову, традиції та звичаї українців. Навіть проста згадка української мови, гетьманату чи Запорізької Січі в друкованих матеріалах вважалася образливою і викреслювалася цензурою. Згідно з Емським указом Олександра II (травень 1876 року), українська мова була повністю заборонена. Заборонялося ввозити в імперію книги малоросійським діалектом, видані за кордоном, друкувати оригінальні твори або переклади українською мовою. Виняток робився, однак, для історичних пам'яток і творів «видатної літератури», у яких не дозволялося відступати від «загальноприйнятого правопису російської мови». Виступи та читання українською мовою були забронені, як і друк текстів музичних творів українською [43, с.47].

Дана політика призвела до прискореної асиміляції та русифікації міських районів. У той час як в українських селах зберігалися мови, традиції та звичаї предків, у деяких українських містах під владою Росії переважала російська культура та мова. Лише невелика частина української інтелігенції вважала за необхідне захищати етнічні цінності, оскільки саме вираження етнічних

почуттів розглядалося урядом як свідчення інакомислення. Вони часто зазнавали переслідувань і гонінь з боку влади. Однак завдяки самовідданим зусиллям представників українського національного руху, цареві не вдалося витравити націоналістичні ідеї з суспільної свідомості. У розробленому ними програмному документі також було поставлено завдання дерусифікації в освітній та культурних сферах. Політичне кредо Братства тарасівців (1891 р.), професійна свідомість української молоді вимагали, щоб українська мова була мовою освіти, культури та просвітницької діяльності.

Проти русифікації та полонізації були підкріплені наукові дослідження М. Костомарова та В. Антоновича про «два руські етноси» та «три етнічні типи», що чітко вирізняли українців від росіян, так і від поляків. Грунтуючись на протестах проти «перерусіння, дорусіння й обрусіння» (М. Драгоманов) та «обмоскалення» (І. Франко), українська громадсько-політична думка обґрунтувала відокремленість і самодостатність етнічних українців. М. Драгоманов зробив перший крок у цьому напрямі, запровадивши поняття «українізація», хоча й у дещо іронічному контексті. Він вклав це поняття у вуста супротивників українізації, які неминуче галасуватимуть про «українізацію», якщо буде створено український уряд [36, с.19].

Що ж до самого поняття «українізація» то його автором, безумовно, є М.Грушевський, який у своїй книжці 1907 року «Визволення Росії та українське питання» сперечався з тими, хто вважав, що «українізація вищої освіти на Україні негативно позначиться на науковому житті». Грушевський використовував цей термін для позначення перекладу деяких навчальних закладів на українську мову. У широкому сенсі, з негативною конотацією, цей термін використовувався тими, хто виступав проти українізму. Наприклад, відомий українофоб С. Щоголев відкрито використовував цей термін, погрожуючи громадськості «південноросійським сепаратизмом» і нібито існуючою небезпекою нав'язування української мови російському народу [31, с. 36].

Зрештою, термін «українізація» став використовуватися і в інших сферах, крім шкільної освіти. В. Садовський писав у московському журналі «Українське життя» про необхідність «українізації земської діяльності». Газета «Рада» закликала до українізації бібліотек. Широко розповсюджене поняття «українізації» навряд чи вирішувало завдання підвищення престижу української мови та розширення її соціальних функцій. Поняття навряд чи відображало характер завдань, поставлених Центральною Радою у військових та освітніх сферах. Адже поняття «германізація», «полонізація» та «русифікація», хоч і були формально схожими, але вочевидь мали присмак примусу та нав'язування чужоземних стандартів. Більш точним є термін «дерусифікація», як зазначив І. Огієнко. Поряд із терміном «українізація» в період національної революції також, широко використовувався термін «націоналізація» [36, с.45].

Проте інтенсивні дебати в українському суспільстві з приводу напряму й темпів дерусифікації не відсунули термін «українізація» на задвірки політичного життя. Про це писав В. Винниченко у 1920 року: «У кожній царині були українці, і в кожній царині вони висловлювали себе як українці, утверджували своє «я», розповсюджували його і намагалися закріпити його павними нормами. Фабричні робітники, вчителі, члени кооперативі, студенти, клоуни, державні службовці – всі вони об'єднувалися в національному масштабі й намагалися українізувати свою сферу діяльності. Інакше кажучи, вони намагалися натуралізувати себе в об'єкті свого існування – українській нації, узаконити, зробити необхідною і природною свою «доброту, що прокинулася» [16, с. 56].

Сам термін «українізація», популярний у період державотворення, був запозичений і використаний більшовиками для зміцнення своєї влади в Україні в 20-ті роки ХХ ст. Це сприяло завдяки поразці літа 1919 року, що змусило більшовиків заговорити про «захист» незалежності і неподільності УСРР, про українську мову в рядянській установах. Розпочалося все 1920 року, коли в Україні було прийнято ряд законодавчих актів, які змінювали статус

української мови. Проте, нова політична лінія набула цілеспрямованого характеру у 1923 році з'їздом РКП(б) [6, с.265]. Було прийнято програму подолання нерівності народів, ліквідування наслідків русифікації.

«Розстріляне Відродження» – це трагічний період в історії України, коли сталінський режим здійснив масові політичні репресії проти інтелігенції, культурних діячів, національних лідерів, та інших представників української еліти.

«Розстріляне Відродження», також відоме як «Червоний ренесанс», є поняттям, що вказує на духовно-культурне та літературно-мистецьке покоління в Українській РСР протягом 20-х і 30-х років ХХ століття. Це було періодом, коли українська інтелігенція та творчі постійно відчували прагнення до відродження своєї культурної спадщини. Члени «Розстріляного Відродження» займалися роботою в галузі літератури, філософії, живопису, музики, театру і кіно, створюючи високохудожні твори, які вражали своєю творчістю та креативністю. Вони відзначалися активністю в різних аспектах культурного життя, сприяючи розвитку української національної ідентичності. Завдяки своєму прогресивному підходу та творчому доробку, "«Розстріляне Відродження» отримало певну популярність серед громадськості. Однак це культурне рухання було руйноване великим терором 1930-х років, який проводився під керівництвом Йосипа Сталіна. Багато представників цього покоління були репресовані, а їхні твори заборонені чи знищені. Цей період став частиною загального репресивного клімату у СРСР, відомого як "Великий терор"[57].

Доба «Розстріляне Відродження» – доба творчої особистості, що ввійшла в конфлікт із тоталітарним режимом, хоча зовсім не мала на меті такого протистояння, намагаючись стояти осторонь будь-яких політичних проявів. Письменники «Розстріляного Відродження» не сприймали догм, що вимагали послуху, їм властивий був крайній індивідуалізм.

Метафора «Розстріляне Відродження» належить Єжи Гедройцю, польському інтелектуалу та видавцю. Вперше він використовував цей вислів у

листі до Юрія Лавріненка від 13 серпня 1958 року. У цьому листі Гедройць запропонував використовувати цей термін як назву антології української літератури 1917-1933 років, яку Лавріненко готував за його замовлення.

Антологія «Розстріляне Відродження» з'явилася завдяки ініціативі та фінансуванню Гедройця в 1959 році в Бібліотеці паризької "Культури". Ця антологія залишається найважливішим джерелом для вивчення історії української літератури того періоду. Вона представляє найкращі зразки української поезії, прози та есеїстики 1920-30-х років.

Термін «Розстріляне Відродження» вказує на те, що це покоління творчої інтелігенції, яке активно працювало в галузі культури в 1920-30-х роках, було розстріляне або піддане репресіям під час сталінського "Великого терору". Ця метафора вражає трагічний облік культурних досягнень та творчого потенціалу, які були втрачені через політичні репресії того часу.

Дослідниця української літератури 1920-х років Ярина Цимбал вважає, що "Червоний ренесанс" більш вдала метафора, оскільки це самоназва та краще відображає дух того часу. Ця метафора, на відміну від "«Розстріляне Відродження»", вже використовувалася в українському літературному середовищі та мала своє коріння ще з середини 1920-х років. За словами Цимбал, термін "Червоний ренесанс" більш точно відображає відновлення культурної та літературної діяльності в Україні протягом цього періоду. Його вживали письменники і журналісти, щоб визначити епоху культурного відродження, яка відбувалася під впливом української національної ідеї та боротьби за самовизначення [35, с. 7].

Поняття «українізації» та «Розстріляне Відродження» відображають складну історію України, де боротьба за національну самобутність і культурну ідентичність часто стикалася із опозицією різних політичних та ідеологічних сил. «Українізація» відноситься до політики, спрямованої на посилення впливу української мови, культури та ідентичності в різних сферах суспільства. Це поняття відзначає намагання відновлення та зміцнення української національної ідентичності як частини незалежної країни. Процес українізації

знамавав періодів активізації та послаблення в різні етапи історії України, що віддзеркалює складні політичні та соціокультурні зміни.

«Розстріляне Відродження», введене Єжи Гедройцем, вказує на період творчості та культурного піднесення в Україні у 20-30 роках ХХ століття, яке було трагічно перерване репресіями та політичним терором, впровадженим радянським режимом під керівництвом Сталіна. Це було спробою знищити та піддавати репресіям творчу інтелігенцію та творців, які працювали на підтримку української культури.

Таким чином, обидва поняття вказують на постійну боротьбу за збереження та розвиток української самобутності під впливом різних історичних та політичних умов, включаючи репресії, соціокультурні трансформації та політичні конфлікти. Ці поняття стають ключовими в аналізі складного розвитку культурного та ідентичного простору України.

1.2. Вивчення історичного контексту та походження політик «українізація» та «Розстріляне Відродження»

Щоб зрозуміти історичний контекст та походження політик «українізація» та «Розстріляне Відродження», важливо розглянути деякі ключові моменти історії України та Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Українська ідентичність та культурна самобутність стали об'єктом уваги ще задовго до створення Української Народної Республіки у 1918 році [36, с. 26]. Протягом історії українці протистояли спробам асиміляції та поглинання своєї культури з боку інших імперій. Сам процес становлення загальноукраїнської ідентичності визначається історією формування українства, схему якого М. Грушевський визначив так: Київська Русь була не спільною державою східних слов'ян, а українською, спадкоємцем її була Галицько-Волинська держава. Після литовського й польського панування на українських землях українці відновили свою державу вперше за

Хмельницького, а після – в Українській Народній Республіці 1917 р. Назва ж «українська нація», за свідченням Ю. Липи, вперше була вжита за часів Б. Хмельницького. В лютому та жовтні 1917 року революційні процеси спричинили занепад монархії та розпад Російської імперії. Це відкрило для України можливість формування власної нації з власною громадянською та політичною ідентичністю. Першим кроком в цьому напрямку стало утворення Центральної Ради в Києві під час революційних подій 1917 року. Цей представницький орган широких верств населення проголосив автономію України та створив Українську Народну Республіку [42, с.55]. Незалежність держави була оголошена 22 січня 1918 року. Рішення, яке мало визначальне значення для національного прогресу України, було оголошенням IV Універсалу Української Центральної Ради 9 січня 1918 року. Цей документ визначав демократичні принципи української державності. Конституція УНР впроваджувала європейські засади розподілу влади, визнавала провідну роль парламентаризму та гарантувала права та свободи громадян. Проте, процес націєтворення українців став важчим через воєнні події 1918–1921 рр. та помилки управління української влади. Центральна Рада відмовилася від створення власної регулярної армії, а уряд Гетьманату залучив до створення української армії російських офіцерів-монархістів. Це створило передумови для повернення України до складу Російської держави. Директорія виникла як реакція українського народу на зазначені події, проте вона не здобула підтримки в середовищі селян, основної верстви населення України, оскільки їхнє неприйняття спричинилося переважно відстоюванням соціалістичних ідей, зокрема скасування права на приватну власність. Так і ідеї отаманів теж були далекими від проблем становлення української нації та незалежної держави. У внаслідок впливу багатьох чинників українська нація не змогла у цей час швидко сформувати прошарок воєнної аристократії, який був би відданим ідеї захисту Української держави, а національно-демократична ідея не змогла консолідувати панівну еліту, яка б визначила загальнонаціональні пріоритети і

створила всі необхідні інституції для утвердження державно організованого суспільства та нації [34, с. 52]

У період української революції та після формування Радянського Союзу, ідея українізації виявилася однією з ключових стратегій побудови національної свідомості та державності. Наприкінці 1920 року, коли влада більшовиків остаточно утвердилась, були не в змозі перекреслити здобутки національної революції в культурній та освітній сферах. Опір, який більшовики зустріли повсюди, змушував їх до тактичних кроків, які мали афішувати прихильність нових господарів до гасел національного самовизначення і забезпечення народам умов для вільного розвитку. Одним з перших документів була «Декларація прав народів Росії», в якій основними положеннями були: 1. Рівність і суверенність народів Росії. 2. Право народів Росії на вільне самовизначення, аж до відокремлення і утворення самостійної держави. 3. Скасування всіх і всяких національних і національно релігійних привілеїв та обмежень. 4. Вільний розвиток національних меншостей і етнографічних груп, які населяють територію Росії. Однак ці демократичні гасла так і залишились для народів колишньої імперії лише «декларацією» [1, с.27].

29 листопада 1919 р. пленум ЦК РКП(б) прийняв, а VIII Всеросійська партійна конференція, затвердила написану Леніним резолюцію «Про Радянську владу на Україні». Однак у цьому документі йшлося не про розвиток України як повноцінної держави, а лише про певну увагу до її національної культури. «Зважаючи на те, що українська культура протягом віків придушувалась російським царизмом і експлуаторськими класами Росії, - говорилось в резолюції, - ЦК РКП ставить в обов'язок всім членам партії всіма засобами сприяти усуненню всіх перешкод до вільного розвитку української мови і культури». Ця резолюція в умовах диктатури партії та її державного впливу на хід подій дала певні можливості й стимул до пожвавлення національного-культурного життя, поклала початок процесові, який згодом дістав назву «українізація». Хоча йшлося про обмежену спробу дерусифікації суспільного-культурного життя в Українській СРР.

Реалізація партійних настанов про розвиток української мови й культури в 1920-1922 рр. проходила нелегко. Це пояснювалось складністю воєнно-політичної та економічної обстановки та невідповідністю й небажанням багатьох комуністів, до здійснення нового курсу в національній політиці. Серед комуністів було багато таких, для кого все українське асоціювалось з націоналізмом, петлюрівщиною [3, с.33]. Внаслідок малої кількості культурних сил у складі КП(б)У, більшовики не могли брати активну участь у національно-культурних процесах, але й віддавати в руки не завжди лояльної до радянської влади інтелігенції не хотіли. Про це свідчить постанова від 9 березня 1919 р. «Про обов'язкове студіювання у школах місцевої мови, а також історії і географії України», яка не була виконана внаслідок поразок більшовиків 1919 року. 21 лютого 1920 р. ВУЦВК ухвалив постанову «Про вживання у всіх установах української мови нарівні з російською». В ній було сказано, що на всій території України, українська мова має вживатись на рівні з російською. 21 вересня 1920 р. Раднарком України прийняв постанову про впровадження української мови у школах і радянських установах. На українську мову переводилась більша частина закладів, які готували працівників освіти. Держвидав зобов'язувався забезпечити республіку достатньою кількістю підручників українською мовою. Рідною мовою мала видаватись вся література у справах села, землі і продовольства. В кожному губернському місті передбачався вихід хоча б однієї української газети. Заходи уряду УСРР по розширенню сфери дії української мови в Москві сприймали неоднозначно. Багато хто вбачав у них ознаки сепаратизму і антирадянщини [11, с. 274].

Уже в директивах жовтневого пленуму 1922 р. проглядаються подвійні стандарти партії більшовиків у ставленні до української інтелігенції та «українізації». Ухвали пленуму були офіційним проголошенням курсу на розвиток двомовності і вільний розвиток української культури. Але тут вже йшлося про підступи «української контрреволюції», яка захоплює справи культури в свої руки. У директиві пленуму з національного питання йшлося про «чотири націоналістичні цитаделі», які нібито вона використовує – школу,

автокефальну церкву, «Просвіти», всі види кооперації. З цього випливає, що влада зразу ж зайняла жорстку лінію протистояння щодо всіх культурних організацій, здатних стати осередками «українізації». Жорсткий класовий підхід відразу заблокував політику, яка могла б згуртувати суспільство навколо національної ідеї.

Проголошення політики «українізації» у контексті сталінської національної політики було тимчасовим тактичним відступом у цілеспрямованому процесі обмеження суверенних прав. Воно мало сприяти зменшенню напруженості в стосунках між національними республіками й центром, дати останньому відпочинок і можливість зібратись з силами для їх дальшої автоматизації, зміцнення централізаторської в національно-державному будівництві [5, с.49].

Період «Розстріляне Відродження» (або Голодомору та масових репресій) є частиною загальної стратегії Й. Сталіна з утвердження тоталітарної влади. Цей період відзначився великим голодомором 1932-1933 років, коли мільйони українців загинули від штучно створеного голоду. Також в цей час відбувалися масові політичні репресії та розстріли тисяч українців – інтелектуалів, діячів культури, політиків [1, с. 8].

Узятий Комуністичною партією у другій половині 20-х рр. ХХ ст. курс на індустріалізацію країни і насильницьку колективізацію сільського господарства не міг не супроводитись наступом на демократію. Проголосивши 1929 рік «роком великого перелому», керівна верхівка СРСР відмовилась від нової економічної політики і повернулась до політики «воєнно-комуністичного» штурму, яка проводилась в умовах громадської війни. Особливо чутливою до насильства виявилась сфера культури. Будь-який твір літератури і мистецтва розглядався під кутом зору «ідеологічної витривалості».

Отже, в розпал українізаційної кампанії правляча партія разом із спецслужбами вирішила за потрібне відмежуватись від процесів національного відродження оголосити їх такими, що перебувають у руслі антирадянщини. Такий жорсткий характер репресивної політики щодо української інтелігенції

пояснюється страхом влади перед активізацією українського націоналізму.

Новий шквал звинувачень проти прибічників політики «українізації» пов'язаний з опублікуванням листа Й. Сталіна до редакції журналу «Пролетарська революція». Лист був сприйнятий як сигнал для цькування всього в науці, особливо тих, що підводились під формулу «націоналізму».

Страшний відбиток на все політичне життя наклав голод 1932-1933 рр. Свідомо здійснюваний геноцид проти українського народу призвів до різкого зuboжіння села, катастрофічного росту смертності і канібалізму. Керівництво ЦК КП(б)У, намагаючись якось пом'якшити свою провину, зв'язало провал з «націоналістичною контрреволюцією», «помилками у проведенні національної політики». Постанова ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР від 14 грудня 1932 сприяла офіційному закриттю політики «українізації», для того, щоб «вигнати петлюрівські та інші буржуазно-націоналістичні елементи з партійних і радянських організацій». Вона зобов'язувалась перевести викладання в школах на російську мову. Про те, що Й. Сталін відкрито визнав «українізацію» небезпечною і дав директиву про її згортання, свідчить телеграма [36, с. 191]

Початком масового нищення української інтелігенції вважається травень 1933 року, коли 12-13 травня відбулися арешт Михайла Ялового і самогубство Миколи Хвильового, у харківському будинку «Слово». Кульмінацією дій радянського репресивного режиму стали масові розстріли «контрреволюціонерів», вчинені напередодні 20-річчя жовтневого перевороту. Так, 3 листопада 1937 року в урочищі Сандармох (Карелія) за рішенням трійки НКВС було страчено велику групу в'язнів Соловецької тюрми. У списку «українських буржуазних націоналістів», розстріляних 3 листопада, були Лесь Курбас, Микола Куліш, Матвій Яворський, Володимир Чеховський, Валер'ян Підмогильний, Павло Филипович, Валер'ян Поліщук, Григорій Епик, Мирослав Ірчан, Марко Вороний, Михайло Козоріс, Олекса Слісаренко, Михайло Яловий та інші. Загалом в один день за

рішенням несудових органів було страчено десятки представників української інтелігенції — цвіту української нації [45].

Не відомі точні дані щодо кількості репресованих українських інтелігентів у часи сталінських репресій періоду Розстріляного відродження. За деякими даними, це число сягало 30 000 осіб. Натомість, досить просто визначити приблизну кількість репресованих осіб серед письменників: за наявністю їх публікацій на початку і наприкінці 1930-х. Так, за оцінкою Об'єднання українських письменників «Слово» (організації українських письменників у еміграції), яку було надіслано 20 грудня 1954 року Другому Всесоюзному з'їздові письменників, 1930 року друкувалися 259 українських письменників, а вже після 1938 року – з них друкувалися лише 36 (13,9 %). За даними організації, 192 із «зниклих» 223 письменників були репресованими (розстріляними чи засланими в табори з можливим подальшим розстрілом чи смертю), 16 — зникли безвісти, 8 — вчинили самогубство. Ці дані добре узгоджуються з мартирологом українських письменників «Олтар скорботи» (чільний укладач – Олекса Мусієнко), який налічує 246 письменників-жертв сталінського терору. Це число більш як удвічі перевищує загальну кількість згаданих там українських письменників, репресованих іншими режимами, зокрема, періодом нацистської окупації (55), брежнєвської епохи (29), Російської імперії (11), Австро-Угорщини (3) та ін. За іншими даними, з 260 українських письменників було репресовано 228. Для порівняння також слід зазначити, що станом на червень 1934 року лише 193 особи було офіційно визнано приналежними до Спілки письменників України, тільки 120 з яких були її дійсними членами [58].

Таким чином, вивчення історичного контексту та походження політик "українізація" та "Розстріляне Відродження" розкриває глибокі етапи української історії та культури в період між двома світовими війнами.

Поняття "українізація" свідчить про прагнення зміцнення національної ідентичності та культури в умовах політичних та соціокультурних турбулентностей, відзначається активізацією української мови, літератури, та

культурних традицій. Це поняття виринає в різні періоди історії України, а його поява часто пов'язана зі змінами в політичній обстановці та національних амбіціях українського народу.

"Розстріляне Відродження" виникає в контексті трагічних подій 1930-х років, коли культурне та творче відродження українського народу було відкинута та придушене радянським режимом. Ця метафора визначає період творчої активності, який був несправедливо перерваний репресіями та політичним терором. "Розстріляне Відродження" стає символом трагічної втрати для української інтелігенції та культурної еліти того періоду.

Обидва ці поняття є ключовими для розуміння важливих моментів української історії, де боротьба за культурну самобутність та ідентичність стикалася з викликами політичних та ідеологічних сил, а їхні наслідки впливали на розвиток культурного простору України.

1.3. Теоретико-методологічна основа дослідження

Питання політик «українізації» та «Розстріляного Відродження» привертало і привертає сьогодні увагу багатьох дослідників, істориків, соціологів, політологів та інших науковців. Тема вивчення цих явищ в історії України та СРСР активно досліджувалася і аналізувалася з різних поглядів та підходів і надзвичайно є актуальною на сучасному етапі наукового вивчення. Розглянемо деякі попередні дослідження та теоретичні підходи:

1. Історичний підхід.

Багато істориків досліджували «українізацію» та «Розстріляне Відродження» як важливі етапи в історії України, зокрема, в міжвоєнний період 20-х і 30-х років минулого століття. Їхні дослідження були спрямовані на розуміння ролі радянської влади, суспільства та інших факторів у проведенні політики українізації та репресій. Однією з найкращих праць є «Українізація» 1920-30-х років: передумови, здобутки, уроки» за редакцією В.А. Смолія. В цій колективній монографії висвітлюється зміст і наслідки здійснення в Україні національної реформи 20-30-х ррр., яку правляча Комуністична партія

проводила під гаслами «коренізації» у кадровій політиці, у сферах освіти, культури, інформації. Автори приділяють основну увагу в русло боротьби за національне відродження. Розкрито також специфічність процесів «українізації» поза межами УСРР [36].

«Українізація» була спробою збереження та підтримки культурної та мовної ідентичності українського народу під час періоду радянської влади. Ця політика передбачала активну підтримку української мови, освіти та культури. Однак, пізніше, внаслідок зміни політичного курсу Кремля, «українізацію» припинили та замінили політикою репресій та примусової «русифікації».

«Розстріляне Відродження» стало суворою періодом політичних репресій української інтелігенції, культурних діячів та активістів. Сталінський режим видалив частину еліти, що була свідомо національної самобутності та бажала зберегти українську культуру та мову.

Історики вивчали ці події, щоб розкрити складні механізми та мотивації радянської політики стосовно України, а також їх вплив на суспільство та культуру того часу. Вони досліджували різні аспекти цих процесів, зокрема, їх соціальні, економічні, політичні та культурні аспекти, з метою кращого розуміння історії та її впливу на сучасність.

Більш детально про трагічну сторінку в історії нашого народу, розповідається у віданні Івана Біласа «Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953 рр.». Використовуючи широку джерельну базу, автор уперше здійснив спробу детально висвітлити механізм функціонування репресивно-каральної системи в Україні, як головного знаряддя більшовицького режиму в боротьбі з національно-визвольним рухом [1].

2. Соціологічний підхід.

Соціологічний підхід до аналізу «українізації» та «Розстріляне Відродження» спрямований на розуміння соціальних наслідків цих політичних процесів для українського суспільства. Соціологи вивчають вплив цих подій на формування національної свідомості, ідентичності та колективної пам'яті українців.

«Українізація», яка спрямовувалася на підтримку української мови, культури та освіти, вплинула на соціальні структури суспільства. Ця політика сприяла формуванню національної самосвідомості серед українців та зміцненню національної ідентичності. Соціологи аналізують, як ці процеси вплинули на сприйняття себе українцями, на їхні соціальні взаємини, укладення в суспільстві та розвиток культурних цінностей.

«Розстріляне Відродження» залишило значний слід в колективній пам'яті українського народу. Соціологи досліджують як ці події вплинули на психологічний стан суспільства, його довіру до влади, сприйняття інститутів та ідеологій. Вони також вивчають, як ці трагічні події впливають на формування сучасних цінностей та поглядів українців на минуле та майбутнє своєї країни.

Соціологи у своїх дослідженнях спрямовані на розуміння, як ці події впливають на суспільство на різних рівнях: від особистісного розвитку та ідентичності до взаємодії українців у великих соціальних групах та загальній політичній культурі.

3. Культурологічний підхід.

Культурологи проводили дослідження, спрямовані на розкриття впливу українізації на розвиток української мови, літератури, мистецтва та інших аспектів культури в Україні. Українська культура переживала значні зміни під час періоду українізації, коли активно підтримувалися та розвивалися українська мова, література, театр, музика та інші форми мистецтва.

Цей період відзначався підтримкою українських культурних досягнень та створенням сприятливих умов для розвитку національної культури. Літературні шедеври, твори мистецтва та інші культурні витвори демонстрували багатство української культурної спадщини.

«Розстріляне Відродження» призвело до трагічної втрати численних видатних культурних діячів та інтелектуалів, що спричинило важливі втрати українській культурі. Багато талановитих письменників, поетів, художників та інших культурних діячів були викреслені з життя, що призвело до втрати значної частини культурного потенціалу України.

Культурологи досліджували, як ці події вплинули на розвиток української культури, а також як вони відобразилися на колективній пам'яті та сприйнятті сучасних українців стосовно своєї культурної спадщини та ідентичності.

Зрозуміти культуру того часу, допоможе праця «Розстріляне відродження: антологія 1917-1933: поезія - проза - драма – есей» Юрія Лавріненко [19]. В даній антології зібрана велика кількість творів того страшного часу, яка дає можливість поринути в ті події.

4. Політичний підхід.

Політичний підхід до «українізації» та «Розстріляного Відродження» зорієнтований на розуміння політичних аспектів цих явищ та їх впливу на політичну систему України.

«Українізація» була складною політичною стратегією радянського уряду, спрямованою на консолідацію та утвердження української ідентичності в рамках радянської системи. Ця політика передбачала сприяння українізації освіти, культури та громадського життя з метою зміцнення національної свідомості серед українського населення.

Проте, пізніше ця політика була припинена з метою централізації та утвердження радянської влади, що спричинило конфлікти та невдоволення серед української інтелігенції та активістів.

«Розстріляне Відродження» було частиною політики тоталітарного режиму, спрямованого на усунення будь-якої можливої опозиції та "непокірних". Репресії були спрямовані на знищення інтелектуальної та культурної еліти, що спричинило важливі втрати для політичної системи та розвитку країни.

Дослідники політичних аспектів цих подій аналізували стратегії та мотивації радянської влади в проведенні таких політик, а також їх вплив на політичну ситуацію в Україні того часу. Ці події мали значний вплив на політичну стабільність та розвиток України та викликали довгострокові наслідки для політичної системи країни.

В цьому підході є чимало наукових праць, в яких обґрунтовано досліджуються дані політики з огляду на їхнє значення у загальноукраїнському контексті того часу. Однією з таких є публікація вчених Бондарчук П. М., Даниленко В. М. «Українізації політика», в якій висвітлюється не тільки політика «українізації» та «Розстріляного Відродження», а й вся історія України [2].

Варто згадати про наукове дослідження авторів: Даниленко В., Касьянова Г., Кульчицького С. – «Сталінізм на Україні (20-30-ті рр.)» [5]. В центрі уваги авторів – економічний, ідеологічний і соціокультурний зміст сталінізму, наслідки втручання системи в ці сфери життя суспільства. Глибоко розроблені питання про причини формування сталінського типу господарства на Україні, хід і наслідки «ідеологічної боротьби» у досліджувальний період, результати розгрому української науки і культури [5].

Огляд попередніх досліджень та теоретичних підходів до теми «українізації» та «Розстріляного Відродження» є важливим для отримання глибокого розуміння цих понять. Це повинно дати краще зрозуміти ці важливі для української нації теми дослідження.

«Українізація» – це процес поширення використання української мови в різних сферах суспільства, таких як освіта, культура, масова інформація тощо. Цей процес мав місце в Україні в різні періоди її історії. Дослідження «українізації», зазвичай розглядаються з історичної, політичної та соціологічної перспектив. Вони досліджують причини, наслідки та специфіку українізаційних процесів у різні періоди.

Одним з ключових аспектів досліджень є вивчення політики та стратегій, які використовувалися для підтримки української мови та культури в різних історичних контекстах. Однією з таких наукових праць є – «Національно-культурна політика ВКП(б) щодо радянської України (1932 - 1938)» Геннадія Єфіменка [8]. В ній досліджується національно-культурна політика ВКП(б) протягом 1932-1938 рр. Розглядається ставлення владних структур до культурного розвитку представників усіх етносів, що проживали в Україні.

Аналізуються причини зміни національної політики, простежуються національні аспекти у формуванні компартійного та радянського апарату [8].

«Розстріляне Відродження» – це поняття, яке використовується для опису подій, пов'язаних з репресіями проти інтелектуальної та культурної еліти України в 1920-1930-х роках. Дослідження «Розстріляного Відродження» зазвичай концентруються на вивченні політики та репресійного апарату радянської влади, які були спрямовані на придушення національної свідомості та культури. Дослідники аналізують причини, масштаби та наслідки репресій, а також розглядають вплив цих подій на українську інтелектуальну та культурну спадщину.

Дослідження «українізації» та «Розстріляного Відродження» є критично важливими для розуміння історії та культури України. Вони розкривають складні аспекти історії країни та відображають драматичні події, що вплинули на суспільство, культуру та національну ідентичність українського народу.

Ці дослідження дають можливість краще осмислити минуле та зрозуміти важливість збереження культурної спадщини, мови та історії нації. Вони підкреслюють важливість збереження пам'яті про минуле, вивчення та вшанування тих, хто став жертвою політичних репресій, та уроки, які можна винести з цих трагічних подій.

Розуміння минулого є ключем до побудови майбутнього. Дослідження «українізації» та «Розстріляного Відродження» мають надзвичайну вагу, спонукаючи суспільство до роздумів про важливість збереження своєї культурної спадщини, захисту прав людини, свободи слова та демократичних цінностей. Ці дослідження слугують не лише як засіб для розуміння минулого, але й для формування майбутньої стратегії розвитку, спрямованої на зміцнення національної свідомості та утвердження демократичних цінностей в сучасному суспільстві.

Тому, дослідження цих історичних періодів відіграють ключову роль у формуванні національної самосвідомості та допомагають українському

суспільству глибше зрозуміти свою ідентичність та напрямки розвитку в майбутньому.

Вибір методів та джерел для дослідження «українізації» та «Розстріляного Відродження» базується на різноманітних факторах, які можуть відігравати ключову роль у зборі та аналізі інформації про ці історичні явища. Методи та джерела, які можна використовувати для дослідження даної теми:

Архівні документи - одне з важливіших джерел для дослідження «українізації» та «Розстріляного Відродження». Ці матеріали можуть включати офіційні документи, звіти, листування чиновників, протоколи засідань, рішення політичних органів, а також особисті записи, щоденники, листування інтелектуалів, культурних діячів того часу, що розкривають політичні рішення та суспільні настрої того періоду.

Документи можуть відображати думки, стратегії, та цілі радянської влади відносно українізації, політичні репресії, реакцію суспільства на проведення цих політик. Вони надають можливість отримати об'єктивні дані про те, як влада реалізувала свою політику, як це вплинуло на різні сфери життя, культуру, освіту та інші аспекти українського суспільства.

Архівні матеріали можуть також містити інформацію про індивідуальні та колективні долі людей, що потрапили під репресії, яка дозволяє відновити історії конкретних осіб та їхні внески в культуру, науку, та громадянське життя того періоду.

Аналіз архівних документів є важливою складовою частиною досліджень української історії, оскільки ці матеріали надають можливість отримати об'єктивні дані та деталізовану інформацію про події та процеси, що відбувалися у той час.

Однією з книг, яка створена на матеріалах слідчо-судових справ колишніх каральних органів, що зберігаються в архівах Служби безпеки України є «У жорнах репресій» Івана Ільєнко [10]. В цьому виданні, автор простежує трагічні долі інтелігенції, яким репресивна політика не дала розкритись повністю. Також в книзі мовиться й про переслідування за любов

до України Олександра Довженка, Володимира Сосюри, Юрія Яновського. Останній розділ автор присвятив воскресінню із забуття творців українського відродження, що увійшло в історію як розстріляне [10].

Літературні джерела, як літературні твори, публікації, журнали та періодичні видання того часу, відіграють значну роль у розумінні думок, ідей та реакцій суспільства на українізацію та репресії. Одним із таких збірників – це «Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика» [35]. В збірнику опубліковані статі, присвячені актуальним питанням історії України ХХ ст., зокрема, контроверсійним питанням за темою історії повсякденної життя в Україні. Окрім того, збірник містить блок наукових розробок, які висвітлюють проблеми збереження різноманітних історичних пам'яток України, підготовки «Зводу пам'яток історії та культури».

Літературні твори, які були створені у період «українізації» та «Розстріляного Відродження», можуть відображати відношення письменників, поетів та інших літераторів до політичних та культурних змін, які тоді відбувалися. В них можуть висвітлюватись національні ідеали, трагічні наслідки політичних репресій, та внесок українських інтелектуалів у боротьбу за збереження культурної спадщини. Крім того, публікації у журналах, газетах та інших періодичних виданнях того періоду можуть відображати офіційні позиції влади, публічні дебати, реакції суспільства, думки та ідеї висвітлені через різні соціальні та культурні контексти.

Аналіз літературних джерел дозволяє отримати важливі відомості про культурний клімат, духовність та соціальні настрої того часу, а також допомагає реконструювати важливі аспекти історії та культури, що стосуються українського суспільства в період досліджуваних подій.

Інтерв'ю з особами, які пережили події «українізації» та «Розстріляного Відродження» або отримали інформацію від своїх родичів чи предків, можуть бути дуже цінним джерелом для дослідження. Ці свідчення дозволяють отримати особисті враження та унікальні деталі, які можуть бути важливими для розуміння того, як події вплинули на життя конкретних людей та їхніх

родин. Від очевидців можна дізнатися про їх власні досвіди, переживання, та враження від тих часів. Їхні свідчення можуть містити деталі, які не фіксувалися у письмових джерелах, а також особисті коментарі, емоції та відчуття, які неможливо відтворити через інші джерела.

Збирання свідчень через інтерв'ю може допомогти відновити історії окремих осіб, їхні долі, та внесок українців у розвиток культури та суспільства під час українізації та періоду репресій. Це важливий спосіб збереження і передачі історичних пам'яток, які можуть бути втрачені без уваги до особистих історій та досвіду людей, які пережили ці події.

Використання статистичних даних про населення, економіку, освіту тощо може допомогти оцінити соціальні та економічні наслідки політик. Статистичні дані про населення можуть включати зміни у демографічній структурі, розподілі населення за віком, статтю, етнічним складом, що дозволяє виявити зміни в національному складі населення під час українізації та періоду репресій.

Дані з економіки можуть відображати наслідки політичних рішень на розвиток промисловості, сільського господарства, торгівлі та інших галузей економіки. Вони допомагають розуміти вплив політичних подій на економічні процеси, зміни в зайнятості, виробництві та розподілі ресурсів.

Дані про освіту вказують на зміни в системі освіти, доступ до навчання, рівень грамотності, та інші аспекти, що можуть відображати політику уряду у сфері освіти під час українізації та репресій.

У праці професора Станіслава Кульчицького «Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919 - 1928)» аналізуються закономірності розвитку України у першому десятиріччі радянської влади [15]. Автор зосереджує свою увагу на розгляді концепцій економічної і соціальної політики, досліджує спроби державної партії втілити у життя комуністичну доктрину, подаючи нестандартну інтерпретацію подій і причинно-наслідкових зв'язків між ними.

Аналіз статистичних даних дозволяє отримати кількісні показники та об'єктивні факти, які сприяють у глибшому розумінні соціальних та

економічних наслідків цих історичних явищ. Вони надають можливість не лише описати, а й порівняти та аналізувати зміни, що відбулися в суспільстві та економіці під час тих складних періодів української історії.

Критичний аналіз та порівняльний підхід є важливими методами для зрозуміння причин та наслідків «українізації» та «Розстріляного Відродження». Порівняння подій між різними періодами, регіонами та соціальними групами дозволяє виявити суттєві відмінності та спільні особливості, що сприяє глибшому розумінню цих історичних процесів.

Порівнюючи події українізації та репресій з іншими історичними періодами або з історіями інших країн, можна виявити подібності та відмінності у політичних, соціальних та культурних контекстах. Це допомагає виявити унікальні аспекти та загальні закономірності, які вплинули на хід подій в Україні та інших країнах.

Аналізуючи різні регіони та соціальні групи, можна виявити, які чинники та обставини спричиняли різні реакції та наслідки. Це дозволяє зрозуміти, як українізація та репресії впливали на різні частини суспільства та як ці явища взаємодіяли з різними соціокультурними контекстами.

Критичний підхід та порівняльний аналіз сприяють глибшому розумінню не лише окремих історичних подій, а й їхнього впливу на суспільство, культуру та політику. Ці методи допомагають побачити ширший контекст та взаємозв'язок подій, що є важливим для об'єктивного розуміння минулого та його впливу на сучасність.

Згаданий підхід використовується у науковій роботі Кульчицького Станіслава Владиславовича «Україна між двома війнами (1921-1939 рр.)» [16]. В цьому виданні автор висвітлює роки мирного розвитку України між двома світовими війнами, які були не менш трагічними.

Метод історичної реконструкції в історичних дослідженнях полягає в спробі відтворити події, процеси та контекст минулих подій на основі наявної інформації для кращого розуміння того, як вони відбувалися. Цей метод

передбачає відтворення історичних подій шляхом аналізу джерел, фактів та даних, що дозволяє зробити наближену реконструкцію минулого.

Для застосування методу історичної реконструкції потрібно опиратись на архівні матеріали, документи, листування, звіти, свідчення очевидців, літературні джерела та інші джерела інформації. Аналізуючи ці джерела, спираючись на методи критичного аналізу, контекстуалізації та порівняльного аналізу, можна створити найбільш точну та повну реконструкцію подій минулого.

Цей метод дозволяє відновити історичні факти та події, розуміти послідовність подій, визначати причинно-наслідкові зв'язки та вплив історичних подій на суспільство та культуру певного періоду. Однак, важливо враховувати, що історична реконструкція може бути обмеженою або певним чином приблизною через відсутність або неповноту деякої інформації. Тому потрібно використовувати цей метод з усією обачністю та урахуванням можливих обмежень.

Надзвичайно цінною на сьогодні є наукова праця, де опубліковано велику кількість маловідомих архівних документів, різних ухвал органів більшовицької влади РСФРР і УСРР у 20-х-30-х роках ХХ ст., авторства Володимира Сергійчука – «Українізація Росії» [31]. Документи у згаданому виданні висвітлюють політичне ошуканство українців російською більшовицькою владою в 1923 - 1933 рр., презентують процес дозволеного комуністичною партією на певний період відродження української духовності на етнічних землях українського народу [31].

Контент-аналіз – дослідження та аналіз текстів, літературних творів, медійних матеріалів, офіційних заяв тощо, щоб визначити ключові теми, погляди та вплив українізації та репресій у суспільстві. Контент-аналіз є важливим методом для дослідження та розуміння впливу українізації та періоду репресій на суспільство через аналіз текстів, літературних творів, медійних матеріалів, офіційних заяв та інших документів.

Цей метод передбачає систематичний аналіз вмісту текстів для виявлення ключових тем, поглядів, тенденцій, частоти вживаних термінів, аргументів та інших ключових аспектів. Наприклад, аналіз літературних творів чи публікацій того часу може допомогти виявити відображення українізації або репресій у художній формі, а також реакції суспільства на ці явища через словесний вираз авторів.

Контент-аналіз також може виявити еволюцію або зміни в уявленнях, поглядах та настроях суспільства, включаючи зміни у вживанні мови, термінології, а також у формуванні національної свідомості під впливом політики українізації та періоду репресій. Цей метод вимагає систематичного та об'єктивного підходу до аналізу текстів, чітко визначених критеріїв оцінки та інтерпретації отриманих даних. Враховуючи його, дослідники можуть отримати глибше розуміння того, як українізація та репресії вплинули на суспільство та культуру у певний період часу.

Одним з вагомих видань згаданого характеру є праця «Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції. 20 - 50-і рр. ХХ ст.» Рубльова О. С., Черченко Ю.А. [27]. Предметом дослідження монографії авторів є політика сталінського партійно-державного керівництва СРСР щодо західноукраїнської інтелігенції у 20-х - на початку 50-х років ХХ ст. Висвітлюються маловідомі сторінки історії України цього періоду. Автори використовують багато недоступних раніше для істориків архівних матеріалів, зокрема документи архіву Служби безпеки України про репресії серед української інтелігенції.

Таким чином, обираючи методи та джерела для дослідження, важливо враховувати доступність інформації, об'єктивність джерел, а також можливість складнощів у вивченні окремих аспектів історії. Зібрання та аналіз різних типів джерел повинно забезпечити більш повне та об'єктивне розуміння «українізації» та «Розстріляного відродження».

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИКА «УКРАЇНІЗАЦІЇ»

2.1. Історичний контекст та початок політики «українізації»

Із початком повномасштабної війни з Росією, дуже зріз інтерес до України, до тих переломних моментів в її історії, який так чи інакше сформував національну свідомість народу. Один із таких періодів припадає на 20-ті і початок 30-х років минулого століття. Якби зараз це дивно не звучало але поштовх до переоцінки національних цінностей був даний комуністичною партією СРСР. Це сталось завдяки досвіду чотирирічної громадянської війни, який переконав у тому, що ігнорування національного чинника може бути дуже небезпечним. Тому було вирішено, включити до реформ і національну, яка проводилась не тільки в Україні але й в інших республіках. Вкладала вона в формулу «політика коренізації», а в Україні закріпилась назва «українізація» [27, с.5].

Таку несподівану політику від радянської влади неоднозначно сприйняли в суспільстві. Тому, що воно ще не відійшло від трагедії громадянської війни. Але в деяких це була надія на можливість часткової реалізації національних прагнень українців, які не вдалося здійснити в часи Української революції. Інші ж бачили в цьому маневр влади для виявлення і знищення незгідних [36, с.7].

Якщо розглядати цю політику і ті часи, то все було туманно так як кінцеві цілі були не зрозуміли до кінця, в теперішній час все прояснилось. Такий крок більшовиків був вимушеною мірою, щоб зміцнити свої позиції. Це робилось під час відновлення так званого «Союзу республік», для того аби рекламувати демократизм радянської системи й прихильності до національної системи. Робилась це з метою примирити закладену в фундамент нової держави ідею федералізму із жорстким централізмом.

Перш ніж братися за «українізацію» і провести зміни в партійному керівництві України, потрібно підібрати тих людей, яким буде довіряти народ і

будуть служити на два боки. Це керівництво переважно складалося з делегованих із Москви радянських урядовців чи, місцевих євреїв. В основній масі вони не виявляли великого розуміння необхідності українізації й ще менше були схильні втілювати її. До того ж багато хто з них підкреслено демонстрував російську зверхність над «місцевими» [3, с.7].

Так, один із найвищих чиновників української компартії Дмитро Лебідь навіть не намагався приховати ворожість до української мови, звичаїв, до українізації взагалі. Він відстоював так звану «теорію боротьби двох культур», з якої випливало, що оскільки російська культура на Україні пов'язана з прогресивним пролетаріатом і містом, у той час як культура українська – з відсталим селянством і селом, то російська культура рано чи пізно перемаже, і обов'язок комуністів полягає в тому, щоб підтримати цей «природний процес».

Хоч ідеї цього діяча поділялися багатьма його зверхниками у Москві, їх вважали передчасними, тому його та ряд інших визначних партійних чиновників - неукраїнців відкликали. На їхні посади призначили таких лояльних і дисциплінованих представників Москви, як Лазар Каганович, або українців, які щиро зичили успіху українізації. До останніх належали Влас Чубар, що замінив Раковського на посаді голови українського радянського уряду, колишній борець Олександр Шумський, що очолив відділ агітації та пропаганди, і більшовик Микола Скрипник, що став комісаром юстиції. Лише після того як були усунуті з посад непохитні «російські бюрократи й шовіністи», як їх називав Ленін, український радянський уряд міг братися за здійснення нової політики [3, с.19].

Основним прорахунком правлячої партії було те, що вона не могла передбачити, що «українізація» запустить шквал націєвідроджувальних процесів. Здійснити поверхневу «українізацію» і зміцнити свій вплив в Україні в правлячої партії не вийшло. Зустріли це зі протилежно спрямованим потоком, прагнучи протистояти тиску централізаторства.

Якщо брати реформу, курс який був започаткований рішенням XII з'їзду РКП(б) у квітні 1923 року, була не стільки кадрова політика, а більше мовна й

інформаційна політика, сприяння розвитку національних культур. Основним завданням було усунення нерівностей, яка створилась внаслідок вікових утисків, пристосування державного апарату до потреб і мови народу, забезпечення рівноправності мов і допомога розвитку української мови [2, с.22].

Проведення «українізації» сполучалось із заходами до піднесення правового статусу і культурному зростанню меншин. Для них створювались нові національно-адміністративні територіальні одиниці, школи, заклади профтехосвіти, бібліотеки, педагогічні відділення при інститутах народної освіти.

Основні гасла «українізації» відповідали прагненням, які були в ході національної революції 1917-1920 рр., які прихильно зустріли в українському суспільстві і сприяло піднесенню національної свідомості. Де ж вирости функції української мови, які внаслідок русифікаторської політики були на межі зникнення. Політика «українізації» дала змогу українському народові відчути значення мови, культури, традицій, як духовний розвиток нації. У літературі і мистецтві про себе заявили інтелігенція, гаслом якої стало дистанціювання від Москви, прагнення «жити власним розумом. Таке б гасло і діям нашим політикам з незалежності сучасної України [35, с.245].

Перші заходи «українізації» мали на меті розширити вживання української мови, особливо у партії та уряді. Необхідність цього була очевидною: у 1922 р. на одного члена Компартії України, який постійно користувався українською мовою, припадало семеро тих, хто розмовляв лише російською, в уряді ж це співвідношення було один до трьох. У серпні 1923 р., щоб усунути цю пропорцію, партійні та урядові службовці отримали вказівку пройти спеціально організовані курси української мови. Тим, кому не вдалося успішно закінчити їх, загрожувало звільнення. У 1925 р. чиновникам наказали користуватися українською мовою в усьому урядовому листуванні та публікаціях. А в 1927 р. Л. Каганович оголосив, що все партійне діловодство вестиметься українською мовою [35, с.247]. Попри відсутність помітного ентузіазму серед численних неукраїнських членів уряду й партії нова політика

дала вражаючі результати. Якщо в 1922 р. українською мовою велося менш як 20 % урядових справ, то в 1927 р. вже 70 %.

Водночас зросло число українців в урядових установах. У 1923 р. українці склали лише 35 % серед урядових службовців і 23 % – серед членів партії. До 1926 -1927 рр. їхня частка становила відповідно 54 й 52 % відповідно. Отримавши більшість, українці переважно зосереджувалися на нижчих щаблях урядово-партійної ієрархії. Наприкінці 1920-х років їхнє представництво в ЦК не перевищувало 25 % [36, с.60].

«Українізація» найбільший вплив справила на освіту. Велику увагу приділяли шкільництву. Така зацікавленість пояснюється кількома чинниками: з ідеологічної точки зору, щоб слугувати зразком нового ладу, радянське суспільство мало бути освіченим. Освічене населення збільшувало виробничий потенціал і міць держави. Освіта надавала чудові можливості прищеплювати новим поколінням радянські цінності. Найбільш вражаючих успіхів досягли в ліквідації неписьменності. Під час революції письменними були близько 40 % міського населення; через 10 років – уже 70 %. В селі протягом цього періоду письменність зростає з 15 до понад 50 %. Оскільки масова освітня кампанія велася українською мовою, то поширення освіти означало й поширення «українізації» серед молоді країни [36, с.85].

Рушійною силою «українізації» системи освіти був М. Скрипник — голова комісаріату освіти з 1927 по 1933 р. Він домогся того, що в кульмінаційному для «українізації» 1929 р. понад 80 % загальноосвітніх шкіл і 30% вищих навчальних закладів вели навчання виключно українською мовою. 97% українських дітей навчалися рідною мовою [9, с.86]. Сподівалися, що російська та єврейська меншості, маючи можливість навчатися російською мовою, разом з тим проходять курси української мови. До революції, коли українських шкіл практично не існувало, українофіли могли лише мріяти про такі умови, що через 10 років їх створив М. Скрипник.

Успіх цих заходів був тим більш вражаючим, якщо враховувати труднощі, які стояли на їхньому шляху, особливо нестачу кваліфікованих

викладачів. Програма «українізації» вимагала 100 тис. учителів, а їх було лише 45 тис. Ця нагальна потреба штовхнула М. Скрипника до того, щоб спробувати запросити кілька тисяч учителів із Галичини, але йому не вдалося дістати на це дозвіл Москви, тому, що радянських керівників лякала висока національна свідомість галичан [15, с.88]. Не вистачало також багатьох підручників. Інша проблема, що особливо гостро відчувалася в університетах, полягала в тому, що росіяни, які становили більшість викладачів закладів вищої освіти, часто відмовлялися користуватися «селянською» мовою. На що вказує вислів професора Толстого з Одеси: «Я вважаю... всіх товаришів, котрі перейшли на читання лекцій українською мовою, ренегатами». Однак навіть в університетах українські студенти незабаром стали переважати. Швидка українізація освіти сприяла зростанню загальних настроїв національного оптимізму, що їх уловив письменник Борис Антоненко-Давидович: «У марші мільйонів на шляху до української школи» він вбачав «вогнь великого відродження» [28, с.25].

Аналогічне відродження переживала україномовна преса, яку жорстоко придушував царський режим і для якої перші роки радянської влади не були найсприятливішими. У 1922 р. з усіх публікованих на Україні книжок лише 27 відсотків виходили українською мовою, цією ж мовою виходило близько 10 газет і часописів. До 1927 р. українською мовою друкувалася більш як половина книжок, а в 1933 р. з 426 газет республіки 373 виходили рідною мовою [36, с.133].

Українська мова була впроваджена в офіцерських школах та великих частинах військового резерву в Україні – передусім внаслідок скарг Скрипника на те, що Червона Армія є засобом русифікації. Існували, навіть, плани реорганізації армії за територіальним принципом. Як не дивно, ці проекти підтримали такі відомі командувачі Червоної армії, котрі не були українцями, як Михайло Фрунзе та Йона Якір.

Щоб політика «українізації» мала довготривалі наслідки, необхідно було покласти край російській культурній монополії в містах. Соціально-економічні зміни, що сталися у 1920-х роках, схилили прибічників українізації до думки,

що це можна здійснити. Масовий курс на індустріалізацію, розпочатий у 1928 р., створив велику потребу в міських робітниках. Водночас політика колективізації зганила з землі багатьох селян. Унаслідок цього маси українських селян уливалися в міста, докорінно змінюючи етнічний склад пролетаріату й міського населення в цілому. Так, якщо у 1923 р. в таких важливих промислових центрах, як Харків, Луганськ та Дніпропетровськ, українці складали відповідно 38,7 і 16 % мешканців, то через 10 років їхня частка зросла до 50 та 48 %. До середини 30-х років ХХ ст. українці переважали майже в усіх великих містах. Програми українізації спонукали їх зберігати рідну мову і не переходити на російську, як це траплялося раніше [3, с.39].

Своїми успіхами політика «українізації», яка, втім, не зайшла так далеко, як того хотіли Скрипник з однодумцями, насамперед завдячувала тому, що вона була пов'язана із загальним процесом модернізації. Не патріотизм і не традиціоналізм були головними причинами збереження українцями рідної мови. Це скоріше пояснювалося тим, що українська краще, ніж будь-яка інша мова, давала їм змогу здобути освіту, брати корисну інформацію з газет і часописів, спілкуватися зі службовцями й виконувати свої професійні обов'язки. Завдяки політиці «українізації» українська мова перестала бути романтичною й малозрозумілою ідеєю ікс крихітної групки інтелігенції чи ознакою відсталого селянства. Натомість вона перетворювалася на основний засіб спілкування й самовираження суспільства, що модернізувалося [15, с.200].

Такі зміни і національній свідомості, не могли не насторожити правлячу комінстичну партію. Отримавши від «українізації» політичні дивіденди, на початку 30-х рр. вона відмовилась від цієї політики. Однією з причин стала поява на політичній арені України націонал-комуністів, в яких більшовики бачили загрозу своєму ідеологічному монополізму.

Для того, щоб відчути реальні плоди «українізації», потрібна була тривала і клопітка робота в напрямку пропаганди національних цінностей, прищеплення масової свідомості нових мовно-культурних орієнтацій. Але правляча партія після зміцнення і розправлення з опонентами, вже не

потребувала цієї маски. Щоб знищити всі прояви «українізації», вони почали не тільки посилення русифікації, але й знищувати десятки тисяч людей, які повірили в «реальні наміри» правлячої партії. Прагнення українського народу до національного відродження, було придушене репресіями, масовими депортаціями, насадження у суспільстві атмосфери страху.

Політика «українізації» була введена радянським урядом в 1920-1930-х роках. Ця політика спрямовувалася на підтримку розвитку української культури, мови, освіти та інших аспектів життя українського народу в межах радянської системи. Історичний контекст та початок цієї політики мають свої особливості.

Після Лютневої та Жовтневої революцій 1917 року в Росії влада перейшла до більшовицької партії під керівництвом Володимира Леніна. Це призвело до початку громадянської війни в Російській імперії між Червоною армією (під керівництвом більшовиків) та різними опозиційними силами, що представляли різні політичні та соціальні угруповання, включаючи білих армійців, анархістів, національні рухи та інші [34, с.52].

Україна стала ареною складної політичної та соціальної ситуації після цих революцій. З одного боку, на території України були різні групи, які бажали незалежності та формували власні уряди, такі як Українська Центральна Рада під керівництвом Михайла Грушевського та Симон Петлюра, проте вони часто конфліктували між собою [21, с.273].

З іншого боку, територію України контролювали різні інтервенти – зовнішні війська, які спробували втрутитися у громадянську війну в Росії. Ці сили включали в себе армії країн Антанти, які підтримували білих армійців, а також інші формування, такі як війська Української Народної Республіки, війська Директорії та інші [3, с.22].

Така складна політична та військова ситуація спричинила хаос, конфлікти та важкі умови для населення України в цей період. Це був складний час боротьби за владу, територіальну цілісність та незалежність України під час громадянської війни в Російській імперії.

Після утворення Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) в 1922 році, територія України стала однією з республік, що увійшли до складу Радянського Союзу. Цей період в історії України був визначений радянськими ідеями та політикою, яка спрямовувалася на перетворення українського суспільства згідно з більшовицькими принципами та ідеологією [2, с.45].

Політика радянзації, проведена у 1920-1930-х роках, ставила за мету утвердження радянської влади та ідеології на всіх рівнях українського суспільства. Це означало перетворення економіки, культури, освіти, мови, релігії та інших сфер життя українців відповідно до радянських стандартів.

Радянська влада впроваджувала колективізацію сільського господарства, що призвело до перетворень у сільському житті та суспільстві загалом. Крім того, була здійснена політика створення колгоспів, розподіл землі та націоналізація промисловості, спрямована на створення соціалістичної економіки [35, с.81].

Реалізація радянзації також вплинула на культурний та освітній сектор. Українська культура піддалася суттєвим змінам, спрямованим на підтримку радянських ідей та пропаганду радянської влади. Впроваджувалася політика укріплення російської мови та культури, що призводило до дефорсації української мови та культурних традицій. Усі ці процеси були частиною загальної політики радянського уряду щодо створення соціалістичної системи та утвердження радянської ідеології у всіх сферах життя населення України.

У період 1920-1930-х років радянська влада в Україні проводила політику «українізації», спрямовану на підтримку та розвиток української мови, культури, освіти та національних традицій. Ця політика включала ряд заходів, спрямованих на зміцнення української ідентичності та підтримку національної культури [36, с.26].

Було створено українські школи, де навчання велося українською мовою, що сприяло поширенню мови серед населення та формуванню освіченого шару українців. Крім того, з'явилися видавництва, які видавали літературні твори,

наукові праці та періодичні видання українською мовою, сприяючи розвитку української писемності та культури .

Театри та мистецькі колективи пропагували українську культуру через постановки, вистави, концерти та інші мистецькі заходи, що сприяло зміцненню національної свідомості та популяризації українських традицій [11, с.294].

Ця політика була спрямована на створення сприятливих умов для розвитку та збереження культурної спадщини українського народу під складними умовами радянського режиму. Однак згодом ця політика зазнала змін та перебудов, що вплинули на розвиток культурного життя України.

Однак, цей період розквіту української культури був коротким. У середині 1930-х років почалися обмеження національних прав і розгорнувалися масові політичні репресії, відомі як «Розстріляне Відродження». Цей період характеризувався загостренням репресивної політики радянського режиму щодо української інтелігенції, культурних діячів, національних лідерів та інших представників української еліти. Це призвело до арештів, вислань, масових розстрілів та репресій проти українських письменників, митців, інтелектуалів та представників інтелектуального середовища [36, с.191].

Метою цих репресій було придушення будь-якої форми української національної самосвідомості, зміцнення радянської влади та ідеології в Україні. Цей період призвів до втрати великої кількості талановитих особистостей, знищення унікальних культурних та національних цінностей, що мало надзвичайно негативний вплив на розвиток української культури та суспільства загалом.

Зворотній період 1920-1930-х років в історії України був складним та переляканим через низку політичних та соціальних змін. «Українізація» була першою спробою радянського уряду створити «нову людину» – людину радянського соціалістичного суспільства, заснованого на комуністичних ідеях.

Важливі аспекти цього періоду включають:

1. Розвиток української мови та культури.

Уряд у період після утворення Української Радянської Соціалістичної Республіки вкладав значні зусилля у розвиток української мови, освіти та культури. Були створені українські школи, де викладання велося українською мовою, що сприяло поширенню мови серед населення та формуванню освіченого шару українців. З'явилися інститути, які забезпечували вищу освіту молоді та сприяли розвитку науки в Україні .

Важливим аспектом було створення видань, які видавали літературні твори, наукові праці та періодичні видання українською мовою. Це сприяло розвитку української писемності та культури, а також сприяло збереженню та популяризації української мови серед населення.

Театри та інші мистецькі установи активно пропагували українську культуру через різноманітні вистави, концерти та інші культурні заходи. Це сприяло збереженню та розвитку національних традицій та популяризації української культурної спадщини [36, с.135].

Ці заходи створювали сприятливі умови для розвитку та збереження культурної спадщини українського народу, що було важливим в контексті підтримки ідентичності та розвитку української культури в умовах радянського режиму.

2. Політичні та національні амбіції.

Цей період відображав певні національні амбіції та прагнення українського національного лідерства до більшої автономії в межах радянської системи. Українські лідери виступали за зміцнення позицій української культури, мови та національної ідентичності в умовах радянського режиму [13, с.17].

Багато українських лідерів та інтелектуалів бачили у можливості розвитку української культури й мови шлях до збереження та посилення національного самовизначення, навіть у межах радянського союзу. Вони виступали за збереження української самобутності та підтримку української мови як ключового елемента української національної ідентичності.

Проте радянська влада поступово змінювала свою політику щодо національних республік, переходячи до централізації влади та підпорядкування культурних та політичних процесів загальному радянському керівництву. Це призвело до зменшення можливостей для розвитку української культури та мови, спонукавши радянську владу до обмеження національних амбіцій та культурних ініціатив українського національного лідерства [36, с.191].

3. Початок обмежень.

У середині 1930-х років, радянський уряд почав змінювати свою політику щодо національних меншин. Політика «українізації» перетворилася на політику репресій та примусової індустріалізації. За цього часу сталася серія подій, відомих як «Розстріляне Відродження», коли відбулось пригнічення української інтелігенції, культурних діячів, істориків та інших представників української еліти [34, с.55].

4. Політичні репресії.

Під час цього періоду, що припав на середину 1930-х років і подальший час, Україна та інші республіки Радянського Союзу стали свідками жорстоких політичних репресій та «чисток», організованих сталінським режимом. Ці репресії спричинили масові ув'язнення, вбивства та знищення тисяч інтелектуалів, політичних опонентів та членів суспільства, які не відповідали ідеології радянського режиму або вважалися «небезпечними» для нього [15, с.81].

Цей період, відомий як «Великий терор», мав охоплюючий та руйнівний характер для українського суспільства. Інтелектуальна еліта, письменники, вчені, культурні діячі та політичні діячі були часто мішенями політичних репресій. Багато з них були арештовані, засуджені на довічне ув'язнення, вислані у концтабори або були вбиті.

Ці репресії призвели до величезних втрат у сфері культури, науки та суспільства загалом. Вони суттєво позначилися на розвитку України, призвівши до втрати культурного та інтелектуального потенціалу та ставши серйозною перешкодою для подальшого розвитку суспільства та культури країни.

5. Культурний розквіт.

У цей період був часом значного культурного розквіту в історії України. У 1920-1930-х роках відбувся істотний розвиток української літератури, мистецтва, науки та інтелектуальної діяльності. Цей час відзначався значними досягненнями в культурі та науці, що сприяло створенню визначних творів, розвитку наукових шкіл, поширенню новаторських ідей та формуванню культурної ідентичності.

У цей період з'явилися і відзначилися видатні літератори, такі як Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Олександр Довженко, Микола Хвильовий та інші. Їхні твори мали величезний вплив на українську літературу та культуру загалом [34, с.52].

Також цей період був часом розвитку українського образотворчого мистецтва, де працювали видатні художники, такі як Катерина Білокур, Марія Примаченко, Василь Кричевський та інші, які стали відомими не лише в Україні, а й за її межами. Разом з цим, у цей час активно розвивалися наукові установи, проводилися дослідження та формувалися наукові школи, які мали важливий внесок у розвиток науки. Цей період вважається одним із найбагатших та найплідніших у культурному розвитку України.

6. Економічні та соціальні трансформації.

У період економічних та соціальних трансформацій у СРСР, включаючи і Україну, було запроваджено широкомасштабні програми індустріалізації та колективізації [34, с.29]. Ці заходи були спрямовані на модернізацію економіки, зростання виробництва та збільшення продуктивності праці. Однак, їх реалізація супроводжувалася значними соціальними та економічними наслідками, які виявилися трагічними для багатьох верств населення.

Колективізація сільського господарства передбачала об'єднання земельних ділянок у колгоспи та державні ферми. Це призвело до руйнування традиційних форм власності на землю, часто супроводжувалося насильством щодо фермерів та масовими голодоморами, такими як Голодомор 1932-1933 років в Україні, який призвів до мільйонів жертв [35, с.81].

Індустріалізація, безсумнівно, призвела до швидкого розвитку виробництва у промисловості, але цей ріст часто супроводжувався жертвами і приниженням людського капіталу. Щоб забезпечити інтенсивний темп виробництва, багато робітників були примушені працювати в непередбачуваних та важких умовах, що в часі призводило до серйозних соціальних проблем. Не лише фізичні труднощі стали визначальним аспектом їхнього повсякденного життя, але й порушення прав працівників стали загальним явищем, включаючи низькі зарплати, довгі робочі години та відсутність адекватного соціального захисту. У контексті інтенсивної індустріалізації виникали великі соціальні та економічні нерівності, і цей феномен став предметом пристрасного наукового обговорення. Нерідко виявлялося, що підняття промисловості йшло на шкоду якості життя робітників, які ставали об'єктом експлуатації. Такий парадокс індустріалізації залишився в колективній пам'яті суспільства, ставши стимулом для подальших вивчень та рефлексій щодо забезпечення балансу між економічним розвитком та соціальною справедливістю [2, с.23].

Ці трансформації мали значний вплив на соціальну структуру та суспільство загалом, створюючи значні виклики та проблеми, які вплинули на розвиток України та інших регіонів Радянського Союзу. Разом з політичними репресіями, уряд впроваджував економічні та соціальні зміни, спрямовані на індустріалізацію країни, що призвело до великої та трагічної перетворення суспільства.

Отже, цей період в історії України відзначається не лише розквітом української культури та національної ідентичності, але й невимушеним проникненням репресивного апарату, який спричинив серйозні страждання для інтелектуалів та культурних лідерів. Суперечливість цього періоду виражається в паралельному існуванні творчого розмаїття та безтрішки репресивного тиску на творців, що залишили свій неперевершений внесок у розвиток національної культури, але при цьому заплатили високу ціну за свою самовираженість. Цей дуалізм залишає глибокий слід у колективній свідомості та стає предметом

уваги для наукових роздумів щодо впливу репресій на формування культурного обличчя тогочасного українського суспільства.

2.2. Цілі, стратегії та інструменти політики «українізації»

Політика «українізації» в Україні мала ряд цілей, стратегій та інструментів, які були спрямовані на вплив на культурний, мовний та політичний ландшафт країни:

1. Цілі політики українізації:

- Зміцнення української культури та мови.
- Підтримка національної ідентичності українського народу в межах радянської системи.
- Створення власної культурної та освітньої інфраструктури.
- Відповідь на запитання національного питання в рамках побудови соціалістичної системи [2, с.264].

2. Стратегії українізації:

- Розвиток української мови, культури та освіти шляхом створення українських шкіл, університетів, видавництв, театрів та інших культурних установ.
- Активне просування української мови як офіційної мови в рамках Української РСР.
- Підтримка національних традицій та обрядів для формування національної свідомості [36, с.26].

3. Інструменти українізації:

- Запровадження української мови як офіційної мови у сфері освіти, культури та державних установ.
- Створення української інтелектуальної еліти та національних лідерів, які б підтримували політику українізації.
- Створення українських культурних центрів та інституцій [35, с.280].

Проте, пізніше ця політика обернулася проти української інтелігенції та культурної еліти, що призвело до періоду «Розстріляного Відродження». Замість підтримки української національної ідентичності, радянський уряд почав активну політику пригнічення та репресій проти українських інтелектуалів, письменників, вчених та культурних діячів [26, с.7].

Отже, політика «українізації» в Україні в період СРСР мала ряд визначених цілей, стратегій та інструментів, спрямованих на зміцнення української культури та мови, підтримку національної ідентичності та створення власної культурно-освітньої інфраструктури. Ініційована політика передбачала розвиток української мови та культури через створення відповідної інфраструктури, активне просування української мови як офіційної, а також підтримку національних традицій та обрядів. Однак із часом ця політика зазнала трансформації, перетворившись на інструмент політичного контролю та репресій. «Розстріляне Відродження» стало наслідком різкого звороту влади, який виявився пригніченням та репресіями проти української інтелігенції та культурної еліти. Замість підтримки української національної ідентичності, радянський уряд обрав політику пригнічення, що призвело до негативних наслідків для прав та свобод українського народу. Такий розвиток подій визначив складний характер і взаємодію політичних та культурних факторів в історії України в той період.

2.3 Вплив політики «українізації» на українське суспільство, культуру та мову

Період національного піднесення був нетривалим. Уже наприкінці 20-х років ХХ ст. з'явився сигнал згортання політики «українізації», а разом з нею і загального наступу на українську культуру. Так, у 1929 р. Центральний Виконавчий Комітет СРСР прийняв постанову, згідно з якою підприємства і установи центрального підпорядкування з Москвою і між собою мали спілкуватися російською мовою [31, с.31]. Це призупинило опанування чиновниками української мови, а тих, хто нею спілкувався, називали

націоналістами. Розгорталась боротьба проти «націоналістичних ухилів». М. Скрипник, який відповідав в уряді за освіту і підтримував «українізацію», був звинувачений у створенні націоналістичної контрреволюційної організації і покінчив життя самогубством [32, с.113]. Жертвами розправи стали й інші члени комісії з українізації. Згорання національно-культурного будівництва в Україні згубно позначилося на становищі національних меншин. У квітні 1938 р., коли першим секретарем ЦК КП(б)У був М. Хрущов, прийнято постанову Центрального Комітету, якою створення навчальних закладів для національних груп оголошувалося насадженням вогнищ буржуазнонаціоналістичного впливу на дітей, а тому подальше їх існування було визнане «недоцільним і шкідливим» [24, с.764]. Усі ці заклади закрили, були ліквідовані національні райони, національні сільські та містечкові ради. Нівелюючи національні особливості, продовжив русифікаторську політику царизму. Як і в передреволюційні роки, національні меншини опинилися перед реальною загрозою зникнення. Розвиток культури в Україні в 30-і роки ХХ ст. мав складний і суперечливий характер. Більшовицька партія змінила акценти політики в галузі культури, надаючи перевагу не національному духовному відродженню, а проведенню так званої «культурної революції» [2, с.23]. За задумом лідерів партії, така революція повинна була дати освіту і виховання, які б допомогли зробити ривок і в сфері виробництва, і в утвердженні радянської системи цінностей. Фактично культурна революція покликана була обслуговувати досягнення політичних цілей ВКП(б). Разом з тим розвиток культури мав наслідки для економічного й духовного прогресу. Після прийняття в квітні 1932 р. постанови ЦК ВКП(б) «Про перебудову літературно-художніх організацій» творчість митців підпадала під контроль партії за посередництвом спілки радянських письменників. Основним творчим методом проголошувався соціалістичний реалізм. Уславлення ролі партії та її вождів стало головним завданням діячів культури. Чимало талановитих творів майстрів слова змушені були час від часу оспівувати більшовицький режим, залишаючи поза увагою насильницьку колективізацію, голодомор та страхіття

репресій. Саме в цей час широко відомими стають імена поетів П. Тичини, М. Рильського, В. Сосюри, А. Малишка, М. Бажана, прозаїків А. Головка, Н. Рибак, П. Панча, Ю. Яновського та інші [31, с.33].

Політика «українізації», яка проводилася в 1920-1930-х роках в Україні, суттєво вплинула на українське суспільство, культуру та мову. Вона мала як позитивні, так і негативні наслідки, які залишили глибокий відбиток у колективній пам'яті українців.

Позитивний вплив:

1. Зміцнення української ідентичності.

Політика «українізації» відіграла важливу роль у зміцненні української національної свідомості та ідентичності. Розвиток української культури, мови та освіти сприяв посиленню почуття патріотизму серед українців.

Політика «українізації» означає ряд заходів, спрямованих на підтримку та розвиток української мови, культури, освіти та інших аспектів національної ідентичності в Україні. Ця політика включає в себе заходи, спрямовані на підтримку української мови як державної мови, підвищення рівня освіти українською мовою, підтримку та розвиток української культури, літератури, мистецтва [17, с.226].

Ці заходи сприяють зміцненню української ідентичності, оскільки вони допомагають утверджувати українську культуру та мову як ключові складові частини національного самовизначення. Розвиток української мови та культури, а також доступ до освіти українською мовою, сприяють формуванню почуття гордості за власну країну та сприяють збереженню і розвитку української ідентичності серед громадян України.

2. Розвиток освіти та культури.

Запровадження української мови у школах та університетах відіграло важливу роль у розвитку освіти серед українців. Це сприяло забезпеченню доступу до знань у рідній мові та створило сприятливі умови для засвоєння матеріалу. Крім того, це сприяло збереженню й розвитку української культури та традицій у середовищі освіти.

Створення українських культурних центрів, театрів, видавництв та інших установ мала суттєвий вплив на підвищення культурного рівня населення. Ці центри не лише забезпечують платформу для розкриття та популяризації української культури через різноманітні події та видання, а й сприяють збереженню та передачі національних цінностей, традицій та мистецтва майбутнім поколінням [36, с.133].

Ці ініціативи не лише збагачують культурний ландшафт країни, але й сприяють формуванню почуття гордості та ідентичності серед українців, спонукаючи до захоплення й зацікавленості власною культурою та спадщиною.

3. Підтримка національних традицій.

«Українізація» відіграла ключову роль у підтримці та збереженні українських національних традицій, обрядів та звичаїв, які є невід'ємною складовою культурного доробку нації. Ці традиції мають глибоке значення для формування національної самосвідомості та підтримки ідентичності.

Проведення українізаційних заходів сприяло відродженню й утриманню цінностей української культури, включаючи святкування традиційних свят, збереження та передачу народних обрядів, спів та танців, розповсюдження відомостей про історію та традиції серед населення [12, с.79].

Це сприяло не лише збереженню культурної спадщини, а й підтримці почуття глибокого зв'язку з власним минулим та відчуттю приналежності до власної культури та нації. Ці традиції стали важливим мостом між минулим і сучасністю, сприяючи єднанню та розумінню серед українців та підтримці національної єдності.

Негативний вплив:

1. Пізніші репресії.

У 1930-і роки радянська влада в Україні перейшла до насильницької політики, спрямованої на придушення будь-яких проявів української самостійності та національної свідомості. Це призвело до масових репресій, ув'язнень, використання політичних методів тиску на культурних та

інтелектуальних лідерів. Багато з них було засуджено за надумані звинувачення та піддано каральним заходам, включаючи вбивства.

Тиски, які спричинились репресіями та розправами, суттєво пошкодили інтелектуальний потенціал України, втративши безліч талановитих особистостей, які могли б сприяти культурному, науковому та соціальному розвитку країни. Цей період трагічної історії України залишив більш невиліковні рани в колективній пам'яті та національній ідентичності [36, с.223].

2. Короткотерміновість впливу.

Політика «українізації» тривала недовго і була припинена владою радянського режиму. Ця стратегія була змінена на більш централізований та уніфікований підхід до національних питань, що призвело до значного зменшення впливу українізаційних заходів на українське суспільство та культуру.

Переривання політики «українізації» відбулося внаслідок зміни політичного керівництва та офіційної ідеології. Це призвело до зміни пріоритетів і напрямків в урядових політиках щодо національних питань.

Цей короткотерміновий характер українізаційних заходів обмежив їхній вплив на розвиток українського суспільства та культури. Переривання цієї політики суттєво змінило умови для розвитку та зміцнення української ідентичності, вплинувши на динаміку культурного розвитку та сприйняття власної історії серед українців [36, с.243].

3. Втрата культурних цінностей.

Масові репресії під час «Розстріляного Відродження» відіграли надзвичайно руйнівну роль у знищенні багатьох цінних культурних та інтелектуальних цінностей в Україні. Цей трагічний період в історії країни призвів до втрати великої кількості талановитих та видатних особистостей - письменників, художників, вчених, культурних діячів, які могли б внести значний внесок у розвиток української культури [22, с.12].

Систематичне ущемлення та придушення інтелектуального потенціалу та культурних інституцій призвело до втрати непередбачуваного обсягу цінного

культурного надбання. Ці втрати мали довгострокові наслідки для розвитку культурної сфери країни. Втрата творчого генія, інтелектуального досвіду та національної спадщини лишила глибокий слід у культурі України на багато десятиліть вперед [21, с.9].

Цей період трагічної історії призвів до психологічних та соціокультурних травм, які донині відчуються в українському суспільстві. Втрата цінних культурних цінностей нагадує про важливість збереження і підтримки культурної спадщини та захисту прав і свобод творчих особистостей у будь-який час історії.

Політика «українізації» залишила помітний відбиток на розвиток українського суспільства та культури. Ця політика сприяла підтримці та зміцненню української мови, культури, освіти та національної ідентичності. Її позитивні наслідки включають збереження та просування української мови як основної для освіти, державної мови та культурного життя, що сприяло поширенню української ідентичності серед населення [36, с.177].

Політика «українізації» також сприяла відродженню та підтримці української літератури, мистецтва, народних традицій і культурних цінностей. Вона створила умови для розвитку освіти українською мовою та сприяла збагаченню культурного спадку країни через підтримку мистецтва, літератури та інших аспектів національної культури.

Проте разом із позитивними аспектами, політика «українізації» також супроводжувалася конфліктами, спротивом та негативними реакціями з боку певних соціальних та національних груп. Вона спровокувала протистояння з тими, хто відчував загрозу для своєї культурної чи мовної ідентичності.

Ця політика була перервана та припинена владою радянського режиму, що призвело до зміни урядових підходів до національних питань та культурної політики. Ці зміни вплинули на подальший розвиток культури та національної ідентичності, створивши певні виклики та обмеження для розвитку українського суспільства.

Отже, політика "українізації" у СРСР мала значущий вплив на українське суспільство, культуру та мову, визначаючи складний характер еволюції національної ідентичності. Ця політика, спрямована на зміцнення української культурної самостійності в рамках радянської системи, викликала не лише позитивні, але й негативні наслідки. З одного боку, цілі політики, такі як зміцнення української культури та мови, підтримка національної ідентичності, створення власної культурно-освітньої інфраструктури, внесли вагомий вклад у розвиток українського національного простору. Реалізація стратегій українізації через розвиток освіти, видавництва, театрів та інших культурних установ стимулювала та підтримувала розквіт української мови та культури. З іншого боку, період "Розстріляного Відродження" свідчив про різке відхилення влади від оригінальних цілей політики "українізації". Активна політика пригнічення, репресії та знищення української інтелігенції стали перешкодою для подальшого розвитку культурного простору. В цій суперечливій динаміці політики виявилось, що спроби зміцнення національної ідентичності перетворилися на інструмент політичного тиску та контролю. В цілому, політика "українізації" суттєво вплинула на формування культурного, мовного та соціального обличчя України в період СРСР. Її вплив, який виявився двозначним, викликав складні процеси адаптації та визначення національної самосвідомості українського суспільства, які визначали його подальший розвиток в історії.

РОЗДІЛ 3

«РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ»

3.1 Сутність, цілі та методи політики «Розстріляне Відродження»

Трагічна доля покоління 20-30-х років ХХ ст. ілюструє виняткову силу українського духу, його творчий потенціал та необхідність самостійного культурного розвитку, незалежно від впливу інших національних виявів. Військово-комуністичний наступ у 30-х рр. ХХ ст., який наступив на заході відомий період українського відродження у 20-х рр. ХХ ст., характеризувався інтенсивною ідеологізацією у всіх сферах суспільства, жорстким контролем над діяльністю високоінтелектуальних особистостей, представників культури та мистецтва. Протягом цього періоду спостерігалися заборони різноманітних релігійних течій, руйнування храмів та пригнічення напрямків суспільної, історичної та філософської думки, які виходили за межі ідеологічних догм.

Термін «Розстріляне Відродження» вперше запропонував діаспорний літературознавець Юрій Лавриненко, вживши його як назву збірника найкращих текстів поезії та прози 20-30-х рр. ХХ ст. За це десятиліття (1921-1931) українська культура спромоглася компенсувати трьохсотрічне відставання й навіть переважити на терені вітчизни вплив інших культур, російської зокрема (на 1 жовтня 1925 року в Україні нараховувалося 5000 письменників [26, с.8]).

Період «Розстріляного Відродження» пов'язаний із тим, що українські митці, не зважаючи на заборони та замовчування, створили твори, які здобули світове визнання (наприклад, твори М. Куліша, І. Франка, М. Коцюбинського). У цей період Україна, прагнучи до своєї державності, здійснила українізацію та надала різнобічні свободи, обіцяні революціями 1905-1917 років.

Виходячи переважно з верств населення нижчих і середніх класів (службовці, різночинці, священники, робітники, селяни), нова українська еліта, хоча часто обмежена можливістю систематичної освіти через війну, голод і

необхідність заробляти насущний хліб, намагалася використовувати будь-яку можливість для ознайомлення зі світовою культурою та творчістю [10, с.18].

У цей період, недивлячись на невиконану можливість вирішення питання національної незалежності, українська еліта нового покоління, зазнаючи морального впливу перемог та поразок у боротьбі за національну незалежність, розуміла свій шлях в світовій історії. У той час, коли література стала доступною більш широкій аудиторії, піднявся рівень освіти цієї аудиторії, і велика кількість письменників та інтелектуалів вперше працювала в українській літературі. Тенденція до модернізації культурного життя співіснувала із зусиллями його підпорядкування ідеології та, в подальшому, повним його знищенням. Вийшовши в масі своїй з нижчих верств, нове покоління української еліти часто не мало можливості здобути систематичну освіту через війну, голод та необхідність заробляти насущний хліб. Але, працюючи «на межі», намагаючись використати всяку можливість ознайомитися із світовою культурою, розправити віками скуті крила творчості, вони просякалися найсучаснішими тенденціями і творили дійсно актуальне мистецтво.

Головними літературними об'єднаннями були «Ланка» (пізніше «МАРС»), «Плуг», неокласики «Молодняк», «Спілка письменників західної України», ЛОЧАФ (об'єднання армії та флоту). Найвпливовішим був «Гарт», який пізніше був перейменований на «ВАПЛІТЕ» («Вільну Академію Пролетарської Літератури») [50].

Саме «ВАПЛІТЕ» в особі Миколи Хвильового розпочало славетну літературну дискусію 1925-1928 рр. і перемогло в ній, довівши наявність і необхідність національної, специфічної української літератури, орієнтованої на Європу, а не на Росію [45].

Прозова література у визначений період розпадалася на дві основні течії: сюжетну та безсюжетну. У творах безсюжетного характеру ключовим аспектом не визначалася архітектура сюжету, розташування подій чи розвиток персональних історій. Замість цього, основною увагою приділялася підтексту,

духовній сутності та так званому «запаху слова», висловленому в термінах Михайла Хвильового.

У творах цієї течії відсутній високий рівень важливості окремих речень чи слів; натомість акцент робиться на тонких нюансах, що підкреслюють скритий зміст та емоційні аспекти. Здійснюючи активну експлорацію внутрішнього світу персонажів та відтіняючи їхні внутрішні переживання, твори безсюжетної прози створюють атмосферу глибокого роздуму та витонченої поетичності. Стиль сильних почуттів та проникнення в сутність явищ називається неоромантизмом чи експресіонізмом. У цьому напрямку працювали Микола Хвильовий, Юрій Яновський, Андрій Головко, Юліан Шпол, Олекса Близько, Лесь Курбас, Микола Куліш та багато інших [24, с.642].

Центральними компонентами світогляду вказаних особистостей були бунт, самостійність мислення та щира віра у власні ідеали. Переважною частиною цієї категорії були інтелектуали, які акцентували увагу на індивідуальності, а не на колективі. Під зовнішньою «радянськістю» приховувалися глибокі пошуки та внутрішні запити, які не відображалися у публічних проявах.

Розглянемо кілька найцікавіших текстів, що є важливим вказівником на глибину та різноманіття їхнього інтелектуального бачення. У цих творах виявляється те, що поза поверхнею «радянськості» криється розуміння та роздуми, спрямовані на власне розвиток та особисту свободу. Такий підхід визначав особистісну позицію інтелектуалів того періоду, які висловлювали свої переконання через аналітичний та рефлексивний погляд на суспільство та власне місце в ньому.

У новелі «Я (Романтика)» Олександра Хвильового висвітлюється головна ідея розчарування у революції, яка виражена через вибір головного персонажа вбити власну матір та подальше самокарантингове переживання щодо обраного шляху. Ця твірна композиція відтворює суперечності та роздвоєння особистості в умовах соціополітичних трансформацій.

Головний персонаж, представлений без імені, символізує втрату індивідуальності та душевної цілісності в обличчі революційних викликів. Його безособовість стає метафорою втрати ідентичності та людської гідності під впливом ідеологічних змін.

Акт вбивства матері, який обирає герой для слідування ідеалам революції, слугує драматичним виявом жертовності та внутрішнього конфлікту. Автор покладає питання про цінність революційних перетворень, ставлячи під сумнів загальноприйнятий героєм соціальний вибір.

Таким чином, через символіку і безпосередній конфлікт головного персонажа, Хвильовий в новелі «Я (Романтика)» аналізує не лише соціальні трансформації того часу, але й глибоко внутрішній розкол та моральні суперечності, що виникали у людей, занурених у вирішення питань суспільного порядку [26, с.798].

У повісті «Смерть» Бориса Антоненка-Давидовича ключовий персонаж, Кость Горобенко, виступає в ролі центральної фігури, яка символізує внутрішній моральний конфлікт та трансформацію в умовах громадянської війни. Знаходячись серед епохального насильства та втрат під час конфлікту, Горобенко визнає більшовиків як силу, яка перевищує людські межі та єднається із смертю в найвищій істині.

У суворих умовах громадянської війни, коли втрачено як матеріальні блага, так і елементарну гідність, Кость Горобенко вбачає в більшовиках не лише суперників, але й обранців, здатних подолати саму смерть. Вони представляють для нього вищий ступінь екзистенції, найвищу істину, здатну перетнути грані смерті та беззавітно віддатися ідеї.

Ключовим моментом в повісті є вчинене Костем вбивство куркуля, яке вважається не лише переходом до іншого класу чи касти, але й актом, який возвеличує його до статусу людини-бога. Це вирішальний крок, який визначає його новий статус в суспільстві та віру в силу більшовицької ідеології.

Отже, через призму постаті Кость Горобенка, автор аналізує не лише соціальні конфлікти та насильство громадянської війни, але й висвітлює

внутрішній розвиток особистості в умовах екстремальних подій та переосмислення моральних цінностей [26, с.479].

В романі «Місто» Валер'яна Підмогильного вперше в історії української літератури розкриваються елементи філософії екзистенціалізму. Головний герой твору, спрямований на прагнення до насолоди, подолує етапи від задоволення фізичних потреб до досягнення найвищих релігійних сфер. У цьому контексті письменник вдається до унікального підходу, не зводячи роман до простої оповіді «людної» філософії, а здійснює творчий аналіз тематики, інтегруючи її в контекст національного світовідчуття. В. Підмогильний уміло адаптує принципи екзистенціалізму до української літературної традиції, де образ головного героя стає важливим інструментом для вираження особистісних пошуків і філософських думок. Спрямований на вивчення індивідуальної екзистенції, роман водночас стає рефлексією про національні особливості та світосприйняття. В. Підмогильний зберігає високий художній рівень, не допускаючи спрощення філософських концепцій, а навпаки, вдало їх взаємодіє з національним контекстом. Такий підхід визначає його роман як важливий літературний внесок в контекст екзистенціальної філософії та його творчого осмислення в українській літературі [26, с.443].

Коли Комуністична партія СРСР зрозуміла свою поразку, вона почала діяти забороненими методами: репресіями, замовчуванням, нищівною критикою, арештами, розстрілами [2, с.74]. Перед письменниками стояв вибір: самогубство (Хвильовий), репресії і концтабори (Б. Антонечко-Давидович, Остап Вишня), замовчування (І. Багряний, В. Домонтович), еміграція (В. Винниченко, Є. Маланюк), або писання програмових творів на ушлявлення партії (П. Тичина, М. Бажан). Більшість митців була репресована і розстріляна [1, с.110].

Коли 1947 року Іван Багряний видав за кордоном свою поетичну збірку «Золотий бумеранг», другою назвою її було «Рештки загубленого, репресованого та знищеного». Твори здавалися до спецховів, заборонялися,

замовчувалися, багато з них були назавжди втрачені. Хоча й функціонували у самвидаві, рукописних копіях, виходили за кордоном.

Багато видатних представників української інтелігенції втратили своє життя в сталінських таборах та тюрмах. У 1933 році М. Ірчан був засланий на Соловки, а в тому ж році М. Ялового та О. Вишню (П. Губенка) арештували. Вони стали об'єктами звинувачення в причетності до «Української військової організації». Також у 1933 році М. Хвильовий, побачивши арешт своїх друзів, завершив своє життя трагічним чином.

Упродовж багатьох років - понад півстоліття - ім'я Миколи Хвильового якщо й нагадувалось, то лише з характеристикою «ворога народу». Письменника обвинувачували в націоналізмі, ворожості офіційному курсу партії. Перестає виходити журнал «ВАПЛІТЕ». М. Хвильовий вимушений писати покайні листи, клястися у вірності комуністичній ідеології. Ознайомлення із документами, включаючи статті, спрямовані проти митців по літературному жанру, на даний час викликає велику гіркоту та невдоволення. Ці матеріали надають уявлення про те, до якої безвихідності «героїчного терпіння»² був примушений віддатися вказаний індивід [34, с.54].

Останньою спробою відстояти незалежність стала нова літературна організація «Пролітфронт» і видання впродовж 1930 року однойменного журналу. Для М. Хвильового давно вже стали зрозумілими помилки в національній політиці, що привели до голоду в Україні. Письменник болісно переживав і суперечності в особистій долі, численні компроміси, на які потрібно було йти, щоб не порвати остаточно з більшовицькою партією. М. Хвильовий часом втрачав надію і знову її здобував [38, с.24].

Постріл 13 травня 1933 року був трагічною крапкою в історії «Українського Відродження» пореволюційних років. Проте все, здійснене ним, зосталося в скарбниці української культури. Це одна з неперевершених її сторінок, запорука майбутнього розвитку, вимріяного М. Хвильовим.

У 1934 році заарештовані і розстріляні Г. Косинка, Д. Фельківський, К. Буревій. Репресій зазнали 97 із 193 членів спілки письменників України,

створеної у 1934 році. Серед них М. Зеров, Л. Гомін, М. Куліш та інші. Правду життя показував глядачам Лесь Курбас разом зі своїм творчим колективом «Березіль», але хвиля терору поглинула митця, як і багатьох інших [2, с.286].

Серйозні втрати були й серед майстрів пензля та різця. Арешту за професійні погляди зазнали В. Седлер, І. Падалка та ін. Саме про цих людей прийнято говорити, що вони символізують «Розстріляне Відродження».

Деякі з письменників, котрим пощастило вижити (П. Тичина, М. Рильський, В. Сосюра, П. Панч, Ю. Яновський та ін.), змушені були пристосовуватися до нових умов, ставати на шлях конформізму. Цьому процесові активно сприяли різні творчі спілки (письменників, композиторів, художників), організовані у середині 30-х років ХХ ст. Фраза «національна за формою і соціальна за змістом культура» мала прикрити нав'язування ідеологічних стандартів, де національному відводилася тільки роль декоруму. Усе це негативно позначилось на культурі, літературі та мистецтві, руйнувало творчий потенціал народу, збіднювало його духовне життя.

3.2. Наслідки та вплив політики «Розстріляне Відродження» на українське суспільство

Політика «Розстріляного Відродження» спрямована на відродження, вшанування пам'яті та відновлення історії жертв політичних репресій, зокрема, розстріляних в період тоталітарних режимів. Поновлення справедливості після «Розстріляного Відродження» передбачає визнання незаконності політичних репресій, які спричинили страждання та втрати серед української інтелігенції, культурних лідерів та активістів. Це також включає відшкодування або компенсацію для постраждалих осіб або їх родин, щоб відновити справедливість та визнати незаконність політичних переслідувань.

Підтримка для жертв таких репресій може включати матеріальну компенсацію за завдані збитки, доступ до медичної допомоги, реабілітаційні

заходи для психологічної та соціальної підтримки, а також відновлення їхньої репутації та гідності через публічне визнання несправедливості переслідувань.

Відновлення справедливості після «Розстріляного Відродження» важливе для пам'яті жертв та запобігання повторенню ситуацій політичних репресій у майбутньому. Це сприяє відновленню гідності та правосуддя для тих, хто постраждав від тоталітарних дій радянського режиму.

Збереження пам'яті про трагедії минулого є надзвичайно важливим аспектом формування колективної свідомості та виховання суспільства. Політика, спрямована на відновлення і збереження історичної правди, включає широкий спектр заходів. Збереження пам'ятників, меморіалів та історичних місць пам'яті грає ключову роль у збереженні історичної спадщини та урочистому вшануванні пам'яті жертв трагедій минулого. Це може включати консервацію та реставрацію пам'ятників, створення музеїв, відкриття меморіальних центрів та експозицій, присвячених пам'яті та історії.

Збереження документів, архівів, свідчень очевидців та інших матеріалів є важливою складовою політики збереження пам'яті. Це дозволяє зберегти докази та інформацію про минулі події, що стало основою для подальших досліджень, вивчення і відновлення історичної правди [10, с.445].

Створення програм освіти та інформаційних кампаній щодо трагедій минулого допомагає поширювати знання про історію та пам'ятати про події, які вплинули на сучасне суспільство. Це сприяє формуванню культури пам'яті та усвідомлення важливості запобігання повторенню подібних трагедій у майбутньому.

Збереження пам'яті про минуле виступає важливим засобом запобігання повторенню політичних переслідувань та порушень прав людини у майбутньому. Аналіз історичного досвіду нагадує про трагічні наслідки тоталітарних режимів та політичних репресій, які призвели до страждань та грандіозних людських втрат. Вивчення причин і умов, що сприяли минулим подіям, дає можливість суспільству уникнути повторення схожих помилок у майбутньому. Це охоплює аналіз коренів та факторів, що сприяли репресіям, а

також розуміння умов та обставин, що підтримували виникнення тоталітарних та авторитарних режимів. Запобігання повторенню подібних трагедій передбачає удосконалення правових механізмів захисту прав людини, підтримку демократичних інститутів, розвиток культури поваги до різноманітності та свободи висловлювання. Це також означає активну участь громадян у політичному процесі, створення умов для розвитку вільної та відкритої дискусії, а також виховання усвідомленого суспільства, яке розуміє важливість дотримання прав людини та універсальних цінностей гідності кожної особи [39, с.303]. Основні сутності цієї політики включають:

1. Відновлення історії: Спрямоване на відновлення історії подій, пов'язаних з репресіями, архівів та документації щодо жертв репресивних дій.
2. Вшанування пам'яті: Спрямоване на вшанування пам'яті жертв політичних репресій шляхом створення пам'ятників, меморіалів, відзначень та музеїв.
3. Просвіта: Політика спрямована на підвищення обізнаності суспільства про історичні події, пов'язані з репресіями, їхні наслідки та значення для сучасного світу.
4. Правда і справедливість: Забезпечення доступу до правдивої інформації та здійснення справедливості для жертв репресій шляхом розслідування злочинів проти людяності.

Цілі політики «Розстріляного Відродження» включають:

1. Забезпечення пам'яті: Збереження та відтворення історії, пов'язаної з жертвами політичних репресій, для того, щоб не допустити забуття та пам'яті про ці події.
2. Забезпечення правдивої інформації: Забезпечення доступу до архівних матеріалів та документів для вивчення історії і пов'язаних з нею подій.
3. Забезпечення справедливості: Розслідування злочинів, пов'язаних із репресіями, та надання компенсацій та відшкодувань для сімей жертв.
4. Просвітницькі заходи: Проведення освітніх заходів, конференцій, виставок, лекцій з метою підвищення обізнаності та розуміння історії й наслідків репресій для суспільства.

Політика «Розстріляного Відродження» може використовувати різноманітні методи для досягнення своїх цілей. Деякі з них включають:

1. Розслідування та документація.

Розслідування та документація політичних репресій є важливим процесом для встановлення правдивої картини історії та відновлення подій, пов'язаних з періодом репресій. Цей метод передбачає проведення досліджень, виявлення та документування фактів, пов'язаних з політичними репресіями.

Основна мета розслідувань - встановлення правдивої інформації щодо того, що сталося під час репресивних дій. Це включає визначення осіб, які стали жертвами політичних переслідувань, встановлення причин та обставин цих подій, збирання документів, свідчень та інших доказів.

Розслідування може охоплювати широкий спектр джерел інформації, таких як архівні документи, слідчі матеріали, свідчення очевидців, а також наукові дослідження та публікації. Важливою є не лише збір інформації, але і її систематизація, аналіз та публікація для того, щоб вона була доступною для наукової спільноти та широкої громадськості.

Цей процес відіграє важливу роль у встановленні правдивих фактів історії, відповідальності за злочини та збереженні пам'яті про жертви політичних репресій для майбутніх поколінь[39, с.311].

2. Створення комісій або тимчасових органів.

Створення спеціальних комісій чи тимчасових органів є одним із способів уряду для встановлення правди щодо політичних репресій, що сталися у минулому. Ці органи можуть мати за мету дослідження та аналіз подій, пов'язаних із репресіями, збір та аналіз документів, слідчих матеріалів, а також збирання свідчень від очевидців або виживших жертв.

Ці комісії можуть виступати зі звітами та рекомендаціями для уряду щодо визнання подій, компенсації для постраждалих, встановлення пам'ятних місць чи інших заходів для вшанування пам'яті жертв репресій та запобігання подібним подіям у майбутньому.

3. Освітні програми.

Розробка та впровадження освітніх програм, спрямованих на поширення знань про минулі політичні репресії, має велике значення для розуміння історії, формування громадянської свідомості та запобігання повторенню подібних подій у майбутньому. Для досягнення цієї мети можна використовувати різноманітні методи та засоби:

- Навчальні курси - включення в освітні програми закладів загальної середньої освіти, закладів вищої освіти та інших навчальних закладів спеціальних курсів з історії політичних репресій, де здобувачі матимуть змогу детально вивчати цю тему під керівництвом кваліфікованих вчителів, викладачів.
- Лекції та семінари - організація виступів і лекцій від істориків, свідків чи експертів з даної галузі для широкої аудиторії, де буде розглянуто причини, наслідки та значення політичних репресій [48].
- Події та акції - проведення різноманітних заходів, таких як конференції, дискусії, акції пам'яті, що спрямовані на просвітництво та увідомлення суспільства про історію політичних репресій.

4. Створення меморіалів та пам'ятників:

- Музеї та виставки - створення музеїв, виставок та центрів пам'яті, де можна представити архівні матеріали, свідчення очевидців, історичні документи тощо, щоб нагадати про минулі події та виховувати повагу до пам'яті жертв репресій [44].
- Пам'ятники та символіка - встановлення пам'ятників, меморіальних дошок чи інших символічних об'єктів для вшанування пам'яті тих, хто постраждав від політичних репресій.
- Інтерактивні онлайн-ресурси - розробка веб-сайтів, відеоматеріалів, електронних книг та інших цифрових ресурсів, що дозволять доступно та цікаво представляти інформацію про минулі події [46].

5. Легалізація та офіційне визнання - прийняття спеціальних законів, рішень або декларацій, які офіційно визнають події минулого як політичні репресії та забезпечують правову базу для реабілітації жертв.

Політика «Розстріляного Відродження» виявила суттєвий вплив на українське суспільство, маючи важливі наслідки для його історії та формування сучасної ідентичності. Ця стратегія викликала значний резонанс, сприяючи переосмисленню колективної пам'яті та спадщини. Внаслідок впровадження даної політики виникли трансформації в соціокультурному просторі, сприяючи визначенню нових наративів, які вплинули на конструкцію національного історичного дискурсу. Крім того, ця стратегія сприяла зміцненню українського національного самосвідомлення та усвідомленню важливості власної ідентичності у контексті світової історії [30, с.426].

«Розстріляне Відродження» мало серйозні наслідки для інтелектуального та культурного еліту суспільства. Деякі можливі наслідки включають:

Втрата талантів інтелектуальної та культурної сфери.

Розстріл відродженців спричинив втрату видатних представників наукової, літературно-художньої та інтелектуальної еліти, що відзначалися високим рівнем таланту та досягнень у своїх відповідних сферах. Цей акт насильства негативно відобразився на розвитку культури та наукових досягнень українського суспільства, обтяживши його втратами значущих особистостей. Позбавлення нації високопрофільних особистостей призвело до важливих втрат у сферах гуманітарної та наукової діяльності, підірвавши потенціал для творчого та інтелектуального розвитку. Внаслідок цього акту репресії наука та культура України втратили свої ключові постаті, які могли б внести значний вклад у формування сучасного інтелектуального ландшафту країни [27, с.89].

Втрата культурної спадщини.

Знищення видатних особистостей, була в супроводі знищення або втрати їхніх творчих творінь, внаслідок чого відбулася важлива деградація культурної спадщини України. Цей процес породив серйозні негативні наслідки для культурного панорами нації, адже історично цінні твори та високорівнева

інтелектуальна продукція стали невідновними втратами. Зокрема, загибель багатьох талановитих особистостей та нищення їхніх творів призвели до серйозної ампутації культурного доробку країни, обтяжуючи майбутні покоління втратами унікальної і традиційно визначальної частини національної ідентичності [27, с.94].

Порушення інтелектуального розвитку.

Втрата значної кількості висококваліфікованих інтелектуалів має непередбачувані та глибокі наслідки для інтелектуального розвитку суспільства. Цей явище не лише піддає сумніву стабільність наукових та культурних сфер, але й спричинює гальмування досягнень в області науки та мистецтва. Втрата великої кількості кваліфікованих мислителів і творчих особистостей призводить до значної дисбалансу в інтелектуальному потенціалі суспільства. Це може призвести до втрати важливих ідей, новаторських концепцій та передових досліджень, що негативно впливає на науковий поступ та розвиток культури.

Травматичний вплив на суспільство.

Репресії та розстріл, спрямовані проти представників відродженського руху, сформували в суспільстві атмосферу глибокого страху та невизначеності. Ці події мали вагомий вплив на соціальні та культурні відносини, викликаючи суттєві зміни в менталітеті та динаміці суспільства. Розгортання репресивних заходів спричинило серйозне враження на колективну свідомість, схиляючи громадян до відчуття загрози особистій свободі та висловленню своїх переконань. Страх перед можливими наслідками переслідувань і розстрілів став визначальним чинником, який вплинув на психологію суспільства [36, с.193].

Невизначеність стосовно можливих репресій і переслідувань визначила характер соціальних відносин. Люди, стурбовані захоплюючим страхом, виявляли обережність у вираженні своїх поглядів та взаємодії з оточуючими, що призвело до витончення соціокультурних норм та обмеження свободи самовираження.

Цей епохальний період в історії суспільства вибудував атмосферу, де панував не лише страх перед офіційними репресіями, але і страх перед вираженням власної ідентичності та участі у культурних обмінах. Внаслідок цього виникли глибокі розриви в соціальній та культурній текучості, що суттєво вплинули на розвиток суспільства.

Довгострокові ефекти наукового та культурного прогресу.

Втрата висококваліфікованих кадрів у сфері науки та культури представляє собою серйозний фактор, що спричиняє можливість затримки в розвитку цих стратегічно важливих галузей. Розлучення з експертами та креативними особистостями може викликати не тільки втрату унікальних знань та вмінь, але й порушення інтелектуального фундаменту, на якому ґрунтуються науковий пошук та культурний розвиток.

Процес відновлення втрачених кадрів виявляється завданням, вимагаючим значних трудових і часових витрат. Підбір та підготовка нових спеціалістів, які здатні заповнити порожнину, створену втратами, вимагає дбайливого та довгострокового підходу. Окрім того, реалізація нових ідей, наукових напрямків, та культурних тенденцій може вимагати часу для накопичення досвіду та розвитку наукових та творчих потенціалів.

Затримка в розвитку цих ключових галузей суспільства не лише визначає втрату можливостей для інновацій та творчого прогресу, але й може вплинути на конкурентоспроможність країни в глобальному контексті. Таким чином, важливо вживати заходів для збереження та стимулювання висококваліфікованих кадрів, а також для сприяння їхньому розвитку та робочому зацікавленню у сферах науки та культури [8, с.142].

Психологічні травми.

Розстріл представників відродженського руху викликало глибокі психологічні травми серед населення, внаслідок чого виникла невизначеність та страждання на рівні спільної свідомості. Ці події стали не тільки трагічною втратою індивідів, але і серйозним каталізатором для виникнення психологічних турбулентностей в ширшому соціокультурному контексті.

Втрата лідерів та вчителів відродженського руху викликає не лише емоційне погіршення, але і може призвести до втрати напрямку та орієнтирів для спільнот. Ці індивіди, які служили не лише символами відновлення культурної та національної ідентичності, але й важливими керівниками, викладачами і покровителями, залишаючись в пам'яті суспільства як ключові фігури в його розвитку.

Спільноти, позбавлені своїх лідерів та вчителів, можуть переживати втрату віри в систему та в себе. Розлад в структурі спільноти, який виникає в результаті репресій та розстрілів, може призвести до появи ідентичних криз, втрати координації та втрати спрямованості на конструктивні цілі.

Відновлення психологічного благополуччя та відновлення довіри вимагають комплексного підходу, який включає не лише соціальну та психологічну підтримку, але і розвиток нових лідерських фігур, спроможних вести спільноту у напрямку позитивних змін та відновлення культурної цілісності.

Занепокоєння громадянським суспільством.

Репресії, спрямовані проти інтелектуальної та культурної еліти, є важливим фактором, що може викликати глибокі наслідки для розвитку громадянського суспільства. Втрата впливових громадських лідерів та висококваліфікованих особистостей може призвести до пригнічення активної громадянської участі та обмежити здатність формування незалежних громадських структур та організацій. Репресивні заходи спрямовані на інтелектуальну та культурну еліту можуть створювати атмосферу страху та самоцензури, що обмежує можливість вираження своїх поглядів та ідей. Це, в свою чергу, впливає на розвиток громадянського суспільства, оскільки активна участь громадян та обмін ідеями є основою для його ефективності та динаміки.

Відсутність впливових громадських лідерів може ускладнити формування та функціонування незалежних громадських організацій, які виступають важливими агентами громадянської активності. Без досвіду та експертизи таких

лідерів може виникнути вакуум в громадському просторі, що негативно вплине на розбудову ініціатив та протидію можливим недемократичним тенденціям.

Однак, не дивлячись на вплив репресій, громадянське суспільство може продовжувати свою діяльність і виявляти стійкість через спільні зусилля та взаємодію громадян. Спроби відновлення громадської активності можуть включати в себе розвиток нових лідерських кадрів, підтримку незалежних медіа та зміцнення громадянських інститутів для забезпечення стабільності та розвитку громадянського суспільства [8, с.264].

Страх та самоцензура.

Після розстрілу представників відродженського руху суспільство нерідко піддавалося емоційному потрясінню, що може призвести до формування тривожного клімату та страху в середовищі. Ці емоційні стани, поєднані із страхом перед можливими наслідками за вираження власних поглядів чи вибору переконань, можуть породжувати явища самоцензури та обмеження свободи висловлення.

Тривоження в суспільстві може виникнути внаслідок втрати довіри до системи, а також переживання загрози власній безпеці через насильницьке придушення голосів опозиції. Це може впливати на психологію громадян та заохочувати унікальний механізм самозахисту – самоцензуру. Особи можуть стурбовано вибирати мовчання або утримання від висловлення своїх думок, опасаючись можливих негативних консеквенцій.

Самоцензура, в свою чергу, може мати значущий вплив на динаміку суспільно-політичного діалогу та культурного виразу. Обмеження свободи висловлення може призвести до втрати критичного мислення, інноваційності та розмаїття ідей в громадському просторі. Це може також ускладнити процес формування конструктивної дискусії та діалогу в суспільстві, які є важливими чинниками для його стабільності та розвитку.

Для подолання цього виклику важливо стимулювати відновлення довіри та створювати умови для вільного вираження різноманітних думок і переконань. Систематична підтримка та захист свободи висловлення є

критичними для відновлення психологічної стійкості та розвитку відкритого суспільного діалогу [35, с.8].

Розстріл відродженців супроводжувався глибоким та тривалим впливом на розвиток суспільства та його конституентні елементи, залишаючи віддзеркалені в його структурі та динаміці наслідки, які можуть персистувати десятиліттями після тих подій. Втрата ключових представників відродження представляла собою не тільки фізичну втрату особистостей, але й призвела до витоку унікальних знань, ідей та впливу, які вони вносили у суспільний простір. Ця втрата визначила нову реальність, де важко було замінити втрачені джерела культурної та інтелектуальної вдосконаленості. Тривалий вплив цих подій проявляється у формуванні психологічного клімату в суспільстві, що може виявляти важливий вплив на суспільні цінності, громадянську позицію та ставлення до влади. Напружені стосунки між владою та громадянами, підсилені через репресивні заходи, створюють певні виклики для демократичного розвитку та консолідації суспільства. Розстріл відродженців може залишити свої сліди в сферах освіти, науки та культури. Втрата визначених постатей може призвести до затримки у розвитку цих галузей, втрати креативного потенціалу та інноваційного потоку, що може впливати на національний інтелектуальний капітал [36, с.208].

Розстріл відродженців, який відбувся у 1937-1938 роках в рамках політики «Розстріляного Відродження» у СРСР, справив значний вплив на українське суспільство і мав довгострокові наслідки, які відчуються і в сучасній добі. Важливо враховувати цей історичний контекст, оскільки він суттєво визначив розвиток подій у той період та вплинув на формування національної самосвідомості.

Отже, політика репресій та розстрілів спрямовувалася на інтелектуальний, культурний та політичний еліт українського народу, а також на представників інших національностей. Це призвело до значної втрати потенціалу країни, ослаблення інтелектуальної та культурної сфери, а також поглиблення соціальних розколів. В сучасному українському суспільстві

відлуння тих подій відчувається через культурний та історичний підхід до сприйняття минулого. Спадщина розстрілів стала об'єктом глибокого суспільного обговорення, викликаючи дискусії щодо пам'яті, прав людини та політики історії. Розкриття історії репресій та визнання подвигу відродженців стало важливим етапом в пошуках національної ідентичності суспільства. Сучасні владні структури активно працюють над відновленням прав людини та гідності, збереженням історичної пам'яті. Однак існують виклики, такі як недостатня прозорість у вирішенні питань розкриття архівів, нестабільна політична ситуація, яка може впливати на впровадження реформ у цьому напрямку. Загалом, розстріл відродженців залишає свій відбиток на політичному, соціальному та культурному житті України, вимагаючи подальших зусиль для відновлення справедливості, утвердження гідності та побудови демократичного суспільства.

РОЗДІЛ 4

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИК «УКРАЇНІЗАЦІЇ» ТА «РОЗСТРІЛЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ»

4.1. Визначення спільних та відмінних аспектів політик «українізації» та «Розстріляне Відродження»

Політики «Українізація» та «Розстріляне Відродження» є двома різними політичними процесами, що відбувалися в історії України.

«Українізація» - це політика, спрямована на підтримку та розвиток української мови, культури, освіти та інших аспектів української ідентичності. Цей процес активно відбувався в різні періоди історії України, зокрема, після отримання незалежності у 1991 році [34, с.56]. Ця політика була впроваджена в 1920-1930-х роках в Україні для підтримки та розвитку української мови, культури та освіти. Метою було збереження та розвиток української національної ідентичності під час радянського періоду. Включала заходи з підтримки української мови, літератури, освіти та культури. Мала позитивний вплив на розвиток української національної свідомості та культури [36, с.326].

«Розстріляне Відродження» – це період в історії України (1920-1930-ті роки), коли багато українських інтелектуалів, письменників, культурних діячів та політичних лідерів були політично репресовані, виключені з громадського життя або навіть розстріляні радянськими владами [36, с.191].

Ця політика була спрямована на придушення українського національного руху під час боротьби за незалежність. Метою було придушення української національної свідомості та поневолення українського народу. Включала масові репресії, політичні переслідування, та розстріл активістів українського національного руху. Мала негативний вплив на українське суспільство, призвела до трагічних наслідків для української культури та ідентичності.

Отже, політики «Українізація» та «Розстріляне Відродження» є двома різноплановими явищами в історії України, визначеними різними метою,

спрямуванням та наслідками. Основна відмінність між цими концепціями полягає в їхніх цілях та впливі на суспільство та культуру.

Політика «Українізації» являє собою стратегію, спрямовану на підтримку та розвиток української мови та культури. Цей процес виник у різний час, зокрема в період незалежності України після Першої світової війни та під час незалежності після розпаду Радянського Союзу. Метою «українізації» було зміцнення національної ідентичності та культурної спадщини, підтримка мовної різноманітності та самовизначення українського народу.

З іншого боку, «Розстріляне Відродження» є трагічним епізодом історії. Це була кампанія політичного переслідування та репресій, спрямованих проти української інтелігенції, культурної еліти та представників відродженського руху. Головною метою було придушення будь-яких форм дисидентства та українського націоналістичного руху.

Отже, якщо політика «Українізації» була покликана підтримати та розвивати українську ідентичність через стимулювання мови та культури, то «Розстріляне Відродження» є прикладом насильницького придушення інтелектуальної та культурної еліти, що суттєво вплинуло на розвиток суспільства та його ідентичність в тотальному контексті радянської епохи.

Обидві політики, «Українізація» та «Розстріляне Відродження», відзначаються спільністю у контексті періоду боротьби за національну самобутність України та прагнення до визволення ідеалів. Однак розглянемо їхні відмінності більш детально.

Спільні аспекти:

1. Обидві політики впроваджувалися в умовах боротьби за національну самобутність та визвольні ідеї для українського народу. Обидві були реакцією на тиски та спроби придушення української ідентичності.
2. Обидві політики суттєво вплинули на соціальну динаміку та культурний розвиток України. Вони стали ключовими чинниками, які визначали напрямок розвитку українського суспільства в конкретних історичних періодах.

Відмінні аспекти:

1. «Українізація» була спрямована на підтримку та розвиток української мови, культури та освіти. Основною метою було зміцнення національної ідентичності та стимулювання культурного відродження. У той час як «Розстріляне Відродження» мало на меті придушення українського національного руху та припинення боротьби за незалежність.

2. «Українізація» сприяла розвитку української національної ідентичності та культури, стимулювала літературне, мовне та освітнє відродження. У той час як «Розстріляне Відродження» призвело до трагічних наслідків для української культури та ідентичності, таких як репресії, втрати висококваліфікованих кадрів та важкі соціальні наслідки.

Таким чином, обидві політики, «українізація» та «Розстріляне Відродження», були вкорінені в бажанні українців визначити свою національну ідентичність і зміцнити культурний аспект свого народу. Однак їхні спрямованості та наслідки виявилися різними і були суттєво вплинуті конкретними історичними умовами кожного періоду.

Політика «українізації» відображала спроби зміцнення української національної ідентичності, особливо в контексті створення та утвердження незалежності України в різні періоди її історії. Спрямована на підтримку української мови, культури та традицій, "українізація" мала за мету зміцнити національний дух та створити основу для утвердження незалежної держави.

Насупроти цьому, «Розстріляне Відродження» вказує на трагічні наслідки періоду творчого розквіту, який був припинений репресіями та політичним терором. Ця метафора символізує загибель та придушення творчого потенціалу того часу, а також нагадує про втрату та позбавлення українського суспільства значущих інтелектуальних та культурних лідерів.

Отже, обидві політики відображають важливі етапи в історії України, де боротьба за національну ідентичність виражалася через прагнення встановити українську культуру як ключовий елемент самоозначення нації. Тим не менше, їхні спрямованості та результати демонструють, наскільки суттєвим чином

впливають на культурний розвиток країни конкретні історичні обставини кожного періоду.

4.2 Аналіз впливу політик «українізації» та «Розстріляне Відродження» на процеси українізації та розвитку української культури

Політика «українізації» виявилася значущою для розвитку української культури, мови та освіти в умовах тоталітарного радянського режиму. Ця стратегія активно сприяла збереженню та розширенню української національної ідентичності та культурного розвитку.

Під час реалізації політики «українізації» було вжито ряд заходів, спрямованих на підтримку та розвиток української культури. Зокрема, було створено нові україномовні школи, що сприяло збереженню та передачі мовної спадщини. Проводилися культурні заходи, що сприяли активному вияву та підтримці української ідентичності. Видано багато книг та періодичних видань українською мовою, що сприяло поширенню та утриманню національної літератури та інтелектуальної спадщини. Це сприяло створенню позитивного культурного середовища та зміцненню патріотичних настанов у суспільстві [36, с.329].

З іншого боку, політика «Розстріляного Відродження» мала негативний вплив на українську культуру. Репресивні заходи, здійснені під час цієї політики, призвели до масових переслідувань та розстрілів українських інтелектуалів, письменників, культурних діячів та активістів. Це суттєво призвело до втрат в українській культурі та спричинило тимчасове пригнічення творчого потенціалу. Заборона вираження української ідентичності та використання мови обмежувала можливості розвитку та вираження національної самосвідомості [1, с.18].

Отже, політика «українізації» та «Розстріляного Відродження» визначили різний траєкторій культурного розвитку України, одна сприяла розквіту, а інша стала часом тимчасового занепокоєння та втрат. Обидва періоди в історії

України – «Українізація» та «Розстріляного Відродження» - залишили значний вплив на процеси українізації та розвитку української культури:

Вплив політики «українізації»:

1. Мовна політика:

- «Українізація» сприяла підтримці та розвитку української мови, її використанню у сферах освіти, культури, масових медіа, адміністративних послуг та громадського життя.

- Сприяла формуванню більш широкого загалу, який використовував українську мову у повсякденному житті, що сприяло укріпленню національної свідомості.

2. Розвиток культури та освіти:

- «Українізація» спонукала до розвитку української культури, літератури, мистецтва та освіти, що сприяло збагаченню культурного спадку України.

Вплив «Розстріляного Відродження»:

1. Пригнічення інтелектуальної та культурної еліти:

- Репресії «Розстріляного Відродження» призвели до масових втрат серед української інтелігенції, письменників, культурних діячів та політичних лідерів.

- Це призвело до втрати великого культурного потенціалу та зниження активності в розвитку української культури та освіти протягом цього періоду.

2. Обмеження української мови та культурних проявів:

- Політика репресій призвела до зміцнення контролю за використанням української мови та пригнічення будь-яких культурних проявів, які могли б підштовхнути національну свідомість.

Загальний вплив:

1. Формування національної свідомості:

- Обидва ці періоди відіграли роль у формуванні та зміцненні української національної свідомості.

- «Українізація» сприяла цьому через підтримку української мови та культурних аспектів, тоді як «Розстріляного Відродження» навмисно пригнічувало цей процес.

2. Соціокультурний розвиток:

- Вплив «українізації» і репресій «Розстріляного Відродження» мав важливе значення для соціокультурного розвитку України, формуючи складний контекст для подальшого розвитку культурних процесів в країні.

Отже, обидва періоди в історії України вплинули на розвиток української культури та національної свідомості, проте через різні підходи та наслідки. Політика «українізації» сприяла зміцненню української мови та культури, тоді як «Розстріляне Відродження» призвело до пригнічення і репресій, що сповільнили культурний та інтелектуальний розвиток України.

ВИСНОВКИ

Отже, у період, який був позначений тимчасовою «українізацією», відбувалося одне з найсуттєвіших явищ для суспільно-політичного та культурного життя України. Введення політики «українізації», у контексті стратегії сталінської національної політики, було тимчасовим відступом в умисному процесі обмеження самостійних прав національних республік. Це мало на меті зменшити напруженість між центром та національними республіками, надавши останнім певний час для самостійного розвитку та посилення централізованої, великодержавної, шовіністичної лінії у національно-державному будівництві. Ця політика також спрямовувалася на залучення уваги «націоналів» поза межами СРСР та здобуття підтримки від робітничо-селянських мас у зарубіжних країнах для прискорення «антибуржуазних, соціалістичних революцій» та збільшення їхніх шансів на успіх.

Проте в реалізації такої складної роботи, як «українізація», виникали численні труднощі та помилки. Ці аспекти стосувалися темпів упровадження «українізації», ролі комуністів-українців та інших аспектів. Проте ці помилки не виходили за межі національної політики партії. Й. Сталін, зберігаючи формальні вирази національної політики В. Леніна, фактично перекручував її суть. Він також використовував національні відносини власних корисливих метою – досягнення абсолютної особистої влади.

Проте слід відзначити, що тимчасова політика «українізації», незважаючи на усі труднощі, суперечності та непослідовність цієї політики, або навіть відвертий умисний приховок партійних радянських органів, що складались переважно з неукраїнців, для яких інтереси українського відродження були чужими та незрозумілими, відіграла значну роль протягом десятиліть проведення (1923-1933 рр.) у національно-культурному розвитку українців. Особливий вплив українізаційних процесів спостерігався у сферах національної освіти й науки. У відміну від царського режиму, радянська влада приділила

значну увагу освітнім проблемам у національних республіках, що позитивно позначилося на духовному розвитку українського народу.

Треба відзначити складність та неоднозначність ставлення більшовицької влади до національно-культурного розвитку Української республіки у 20-30-х роках ХХ ст. Саме створення національної свідомості й патріотизму, піклування про створення умов для вільного розвитку духовної культури, мови, освіти, задоволення права усіх верств населення республіки на національне самовизначення й розвиток української державності – ці основоположні аспекти ніколи не були враховані у планах національної політики Комуністичної партії та центральної влади.

При політиці «українізації» була перебудова культури в Україні за ідеологічними засадами марксизму-ленінізму, підпорядкування національної культури його ідеологічним принципам, підтримка лише тих українських культурних діячів, які відповідали поглядам партії на розвиток «універсальної» (російської) соціалістичної культури, ідеології так званого соціалістичного реалізму, а також нетерпимості до митців, які відстоювали право бути незалежними у творчих процесах та хто викликав сумнів щодо істинності культурних процесів в радянському суспільстві.

Важливою проблемою стало питання про ліквідацію неписьменності. Вивчення грамотності вважалося ключовим фактором для підвищення ефективності радянської пропаганди. За двадцятиліття в Україні було навчено читати й писати близько 2 мільйонів осіб.

20-ті роки ХХ ст. характеризувалися вибуховим розвитком української літератури та мистецтва. Національний літературний процес, вплинутий революційними подіями та українізацією, набував широкого розмаху. Утворювалися різні центри літературної творчості, створювалися об'єднання, гуртки, й угруповання, які займалися пошуками власного місця в громадському та художньому житті.

Отже, політика «українізації» в Україні пройшла тривалий та складний шлях від початкових успіхів у другій половині 1920-х рр. до початку занепаду в

1930-х рр. та її ліквідації. Ця політика була завершена, коли вона ще далеко не використала весь свій потенціал. Український народ знаходився лише на початку довгого та важкого шляху відродження та розвитку своєї національної культури. Трагічність історії українізації полягала у тому, що ця прогресивна політика залишилася неприйнятною суспільством того часу і врешті-решт була відкинута як непотрібна та непотрібна грачка радянських чиновників.

«Розстріляне Відродження» в Україні представляло собою трагічний етап в історії країни, який серйозно вплинув на політичний, соціальний та культурний розвиток. Ця політика, проведена радянською владою в 1930-х рр., супроводжувалася репресіями, розстрілами та пригніченням відродженських рухів та інтелектуалів.

Висновок з історичного етапу політики «Розстріляного Відродження» полягає в тому, що ця політика викликала серйозні наслідки для українського суспільства. Репресії проти інтелектуальної та культурної еліти призвели до серйозних втрат у сфері науки, освіти та мистецтва. Втрата висококваліфікованих кадрів та культурних лідерів спричинила затримку в розвитку цих галузей, а їх відновлення вимагало багато часу.

Політика «Розстріляного Відродження» також призвела до серйозних психологічних травм серед населення. Втрата лідерів та вчителів призвела до втрати ідентичності та віри в систему. Суспільство зазнавало тривоження та страху, що призводило до самоцензури та обмеження свободи висловлення.

Загалом, політика «Розстріляного Відродження» мала глибокий та тривалий вплив на розвиток суспільства та його елементів. Наслідки цієї політики відчувалися десятиліттями після тих подій, залишаючи важкий слід у історії України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917 - 1953. Кн. 1-2. К., 1994 432 с.
2. Бондарчук П. М., Даниленко В. М. Українізації політика // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2003-2019.
3. Бондарчук П.М. Національно-культурна політика більшовиків в Україні на початку 1920-х років. К., 1998. 45 с.
4. Верменич Я. Національна реформа 20–30-х рр. в Україні: підсумки, політичні наслідки, уроки. 2003. с. 210–224.
5. Даниленко В., Касьянов Г., Кульчицький С. Сталінізм на Україні (20-30-ті рр.). К., Едмонт, 1991. 248 с.
6. Енциклопедія Українознавства в 10 т. / Гол. ред. В.Кубійович. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1954 - 1989. 1073 с. (Режим доступу: <http://litopys.org.ua/encycl/eui048.htm>)
7. Єфименко Г. Коренізація, українізація, націоналізм. Сучасність. Випуск № 11. 2008. с. 46–52.
8. Єфіменко Г. Національно-культурна політика ВКП(б) щодо радянської України (1932 - 1938). К., 2001. 304 с.;
9. Житкова О. Українізація внутрішньо-церковного життя УАПЦ у м. Києві (1920-ті роки). Етнічна історія народів Європи. Випуск № 57. 2019. с. 93–100.
10. Ільєнко І.О. У жорнах репресій: Оповіді про українських письменників. (За архівами ДПУ-НКВС). К.: Веселка, 1995. 447 с.
11. Історія України. Документи. Матеріали. - К.: Академія, 2001. - 448 с.
12. Коропатник М. Політика «коренізації» 1920–1930-х років в Україні та окремих регіонах Росії: триумф і трагедія українського відродження. Сіверянський літопис. Випуск № 5. 2020. с. 75–92.

13. Ковальчук О.О. Національнокультурний розвиток українців в СРСР поза Україною в контексті політики коренізації (20ті – початок 30х рр. ХХ ст.) // *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. Збірник статей. Випуск 5. – К.: Інститут історії України НАН України, 2001. – С. 166–187
14. Кульчицький С. Зміст радянської українізації 20-х рр. *Сучасність*. 1999. №9. С. 66-70.
15. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919 - 1928). К., 1996. 400 с.
16. Кульчицький С. Україна між двома війнам (1921 - 1939). К., 1999. 336 с.
17. Куц О. Українізація як каталізатор духовного життя українського суспільства 20-30-х років. Наукові записки. Випуск № 32. 2018. с. 224–232
18. Лаврут О. Дозвілля студентів УСРР у 20-ті роки ХХ століття. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. Збірник статей. - Вип. 15: На пошану доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента НАН України Віктора Михайловича Даниленка з нагоди 60-річчя від дня народження та 35-річчя наукової праці / Гол. ред. В. А. Смолій: У 2-х ч. Ч. 2. К.: Інститут історії України НАН України, 2009. С. 144-153.
19. Національні процеси в Україні. Історія і сучасність. Довідник. Ч. 2. К., 1997. 583 с.
20. Очеретянко В. Радянізація наукових, культурно-освітніх закладів, громадських організацій наприкінці 1920 - на початку 1930-х рр. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ / НАН України*. Інститут історії України; Служба безпеки України; Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України. № 2 (39). Харків: Права людини, 2012. С. 146-165.
21. Пащенко В.О. Держава і православ'я в Україні: 20-30 рр. ХХ ст. К., 1993. 317 с.
22. Петров В. Українські культурні діячі УСРР - жертви більшовицького терору. Нью-Йорк: Пролог, 1959. 79 с.
23. Полонська-Василенко Н. Українська академія наук (нарис історії). Ч. 1. (1918 - 1930). Мюнхен, 1955. 139 с.; Ч.2. (1931 - 1941). Мюнхен, 1958. 165 с.

24. Політична енциклопедія / Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
25. Преловська І. Переслідування та ліквідація УАПЦ (УГЩ) (1921 - 1938 рр.): огляд архівно-кримінальних справ ГДА СБ України та ЦДГАО України. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. К., 2009. № 1 (32). С. 26-48.
26. Розстріляне відродження: антологія 1917-1933: поезія - проза - драма - есей / [упоряд., авт. передм.] Юрій Лавріненко. Paris: Instytut Literacki, 1959. 979 с.
27. Рубльов О.С., Черненко Ю.А. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції. 20-50-і рр. ХХ ст. К., 1994. 350 с.
28. Рябченко О.Л. Студентство радянської України у пошуках «пролетарської» ідентичності (1920-ті рр.). *Український історичний журнал*. 2009. №4. С. 129-141.
29. Рябченко О.Л. Чистки студентського складу вищих навчальних закладів радянської України (1920-ті рр.). *Український історичний журнал*. 2009. №5. С. 136 - 152.
30. Семчишин М. Тисяча років української культури. К., 1993. 586 с.
31. Сергійчук В. «Українізація Росії». Політичне ошуканство українців російською більшовицькою владою в 1923 - 1933 рр. К., 2000. 333 с.
32. Славута Г. Антирелігійна політика Радянської держави в галузі народної освіти у 20-30-х рр. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ / НАН України. Інститут історії України; Служба безпеки України; Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України*. № 1/2 (6/7). К., 1998. С. 244-252.
33. Сокирко А. А. Діяльність об'єднань художників УСРР (1920-ті – початок 1930-х рр.): суспільно-політичний контекст : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2018. 259 с.
34. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. К.: НІСД, 2011. 336 с.

35. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. *Збірник статей / Відп. ред. В.М. Даниленко*. К.: Інститут історії України НАН України, 2014. Вип. 19. 296 с.
36. “Українізація” 1920-30-х років: передумови, здобутки, уроки. Колективна монографія / За ред. В.А.Смолія. К.:Інститут історії України НАН України, 2003. 392с.
37. Шаповал ЮЛ. У ті трагічні роки: сталінізм на Україні. К.: Політвидав України, 1990. 143 с.
38. Шаповал Ю. Україна ХХ ст.: Особи. К., 2001. 560 с.
39. Шаповал Ю. Україна 20-50-х рр.: сторінки ненаписаної історії. К., 1993. 351 с.
40. Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи. К.,1997.
41. Шаталіна Є.П. Селянські виселки під час колективізації в Україні (1928-1932 рр.). К.,1997.
42. Юрійчук Є.П. Становлення і характер радянської влади в Україні. Історико-правові аспекти (1917-1922 рр.). К.,1998.
43. Юрченко С. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правничому аспекті. Мюнхен, 1971. 210 с.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ:

44. Віртуальні екскурсії музеями України. URL:
<http://incognita.day.kyiv.ua/exposition>
45. Головні об'єднання 20-30 рр. Розстріляне відродження. URL: vuzlit.com
46. Електронна бібліотека «Diasporiana» (Проект зі збереження інтелектуальної спадщини української еміграції та розсіяння). URL:
<http://diasporiana.org.ua/>
47. Електронна бібліотека творів представників «Розстріляного відродження» (Національна бібліотека України ім. Я.Мудрого). URL: <https://nlu.org.ua/>

48. Електронні ресурси Національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського. URL:
<http://irbis-nbuv.gov.ua>
49. Електронні ресурси Інституту історії України НАН України. URL:<http://history.org.ua/uk>
50. Електронні ресурси Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. URL: <http://ipiend.gov.ua/>
51. Енциклопедія історії України. URL:<http://resource.history.org.ua>
52. Енциклопедія сучасної України URL:<http://esu.com.ua>
53. Encyclopedia of Ukraine. URL: <http://encyclopediaofukraine.com>
54. Культура України. Електронна бібліотека.
URL:<http://elib.nlu.org.ua/object.html?id=6872>
55. Науково-теоретичний альманах «Грані».
URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal>
56. Проект proslovo.com. Джерела. URL:<http://proslovo.com/sources>
57. Проект «Розстріляне Відродження. Невідома історія письменників із розсекречених архівів КДБ» на tsn.ua. URL:
<https://tsn.ua/specialprojects/kdb/>
58. Розстріляне Відродження в українській літературі 20-30-х років - шкільний твір, приклад учнівського твору. URL:ukrlib.com.ua
59. Українська діаспора: літературні постаті, твори, бібліографічні відомості.
URL: http://ukrlife.org/main/evshan/ua_diaspora.pdf
60. Українська культура за часів радянської влади – Освіта.UA. URL:osvita.ua
61. Українська революція 1917-1921. URL:
<http://www.istpravda.com.ua/themes/rev100/>
62. Українізації політика. URL:
http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Ukrainizatsii_polityka